דורש לציון

כולל

באורים ותיקונים על הסימנים אשר בש"ס

מאת

יאקב ברילל
רב דק"ק קאיעטיין יע"א.

ווינן
בשנת תרכ"ד לפ"ק
בדפוס השותפים שלאסבערג ובענדינער.

Druck von Bendiner & Schlossberg in Wien Franz-Josefs-Quai Nr. 9.

אל הספר

לפני גדולי תורה ומדע ערכתי ספרי מבוא המשכה אשר מצא חן בעיניהם והם הרהיבו בנפשי עוז להוציאו אורה, ואם יפגשך אחד מהם ושאלך לאמר: מה זאת עשה יעקב אביך לשלחך הצעיר לימים והקטן באיכות וכמות לפני אחיך הגדול ממך למי אתה ומי אתה כי קראך בשם להמנות במספר הספרים. ואמרת אבי שלחני למלא לי מקום רק בין משכנות החכמים ותחי נפשי וכאשר באתי לכותבי העתים ובעלי האסופות אין איש מהם מאסף אותי הביתה באמרם לנו צר המקום בעדך ואתה אל תירא כי לא תבוש ללכת לבדך ואם גם קטן אתה ולא הלכת בגדולות ובנפלאות תקום תרחם ציון ובזאת אבוא לפניך ותגדל חסדך עלי ותרצני וברצות ה' דרכיו הנה גם אחי הגדול אחרי בקרב היונים הבאים.

קאיעטיין יום ג' לסדר וישלח יעקב תרכ"ד לפ"ק.

יאקב בר מיכל ז"ל.

דורש לציון

הסימן אות מיוחד להבדיל בין הדומים כסימני בהמה חיה
ועוף, דגים וחגבים, בילי עוף קרבי ובילי דגים חולין נ"ט
עד ס"ו להכיר טהור מטמאה, סימני גדול וגדולה קריה ואילונית
נדה מ"ז מ"ח. ובשאר מקומות בש"ס, ורבים גם שונים הם
הסימני' בפעולותיהם ודרכיהם וכפי הנגלה השתמשו בני אדם
בהם לדעת ולהודיע דבר כמו אין קברות מ"ק ה', כרם רבעי
מציינין אותו ושל ערלה ושל קברות, ומעשר שני פרק ה'
ומשנה א' קוקרא בקיקלא חולין ע"ח וכדומה פרט במקום
הנקל לבוא לידי טעות לברר ולסלק הספק ומשנה ב"ב קע"ב
כילד יעשה יכתוב סימן, שם קס"א ודלמא סימנא דהא רב לייר
בוירא ומעשר שני פ"ד מי"א מלא כלי וכתוב עליו ק"ד ובשעת
הסכנה היו מתכנין כן, שקלים פ"ג ומשנה ב' ג' קופות וכתוב
בהן א' ב' ג' וכידוע רבים הדינים לענין הסימנים במולד
ספק והשש טעות חילוף ורמאות והקרו חז"ל ב"מ ק"ז אי סימני'
דאורייתא או דרבנן ואחריהם גדולי ראשונים ואחרונים להלכה
איזה סי' כעדות נאמנה לסמוך עליו. ומלבד שהשתמשו בסימנים
המפורשים בתורה או במקובלים וכן בנתחדשים ומוקדים ע"פ
חוקי הטבע ודרכי הנסיון לשמור ולעשות רלון ד' חולין נ"ז סי'
לטריפה י"ב חדש עיין ש"ש ודגול מרבבה סי' נ"ע ובכו"פ סימן
לטריפה שאינה יולדת, ברכות נ' סימן לדבר לאת הככבים,
פסחים נ"ג סימן להרים מלין סימן לעמקי' דקלים נ"מ לבי כורי'
ועוד כהנה עד"ז ושייכים להם שבת ל"ג ד' סימני' הם ובסנהדרין
ק"ע בבל ומורקיף סימן רע לתורה השתמשו גם בסימנים לבוא
בסוד ד' ואמרו חולין צ"ו בית תינוק ואמה אעפ"י שאין בו ניחוש
יש בו סימן אסר לפעמים קלת מחכמים פתרו סימנים אלה
להיפך סוכה כ"ט ת"ר בזמן שהחמה לוקה וי"א חילוף הדברים
עיין תוספתא אשר ת"ר זה בשם ר"מ בנוסחא אחרת כוון דם

פורענות של חרב דבר רעב גם השתמשו ע"ד החצים בין יהונתן
לדוד לגלות סוד איש לרעהו ע"ז י' שלח לי גיורא ר"ה כ"ה שלא
לי קיומא דוד מלך ישראל חי וקים אשר יש לומר לפי' רש"י
שם שגזרו שמד במקומו שלא יקדשו את החדש וע"כ הוצרכו
לשמו' זאת בסתר ולהודיע רק ע"י הסימן שהסכימו עליו בתחלה
ובחרו מאמר זה לפי שהישראל נדמה ללבנה ונמשל דוד כאמר
תהלי' פ"ט כירח יכון לעולם וכן הוא בירושלמי דר"ה פ"ג סוף הלכה
א' שביני דר' אבוהו נתנו לסימן על קידוש החדש מלת גואלנו
אבר בל"ק הי' ג"כ בשעת השמד שלא יכלו להודיע זאת בפרסום
ובחרו בסימן זה לרמז שבכל זאת בטחו בד' לקדש החדש ולא
פחדו מאימת השמד ולאות וסימן להתחדשות הלבנה, או ג"כ
אין נכון לפי שרבי קאי מזרע דוד ולמען לא ירכנו עליו בני עירו
כמש"כ רש"י שם בפי' הראשון שרבי היה דואג על זה לכן בחרו
סימן זה לומר שרבי מזרע דוד חי וקים פי' גדולתו ודעתו ועיין
רמ"א א"ח סימן תכ"ו ובמ"א אמרתי מה שאמר ב"ב ט' כלילא הוי
להו אילנא הוי להו לא כרש"י ע"ד כיסוף כ"א ע"ד מוסרי
לסימן טבעי. חוץ מאופנים הנאמרים מלאכו שימוש הסימנים
לעדות ולזכרון תוכו רצוף תמיד תוכן הענין ואם לפעמים ע"ד
סתום והתום המשכיל ימלא קשר ופשר הכוונה וכבר הערו ע"ז
מפרשי התורה בביאוריהם על המלות שנאמרו לזכירה כמו תפלין
וציצית, וכן על זה שאמר ד' לאברהם קחה לי עגלה וכו' שהיה
רצון ד' לתת לו ולזרעו אחריו סימנים לעדות ולזכרון על הברית
אשר כרת עמו וכי כל אחד מהפרטים לכונה מיוחדת ע"ז, וכולם
כאחד נושאי ומזכירי ברית ד' כאשר האריכו המדרשים, אשר
עד"ז יש לבאר הטעם שאונקלוס תרגם תמיד מלת כבש אימרא
רק בפ' וירא כ"א פסוק כ"ח שנה את טעמו לתרגם שבע כבשת
הלאן לבדהן שבע חורפן (ובני מה"ו נחום נ"י הראה לי כי גם
על הפסוק במאה קשיטה וישלח ל"ג פסוק י"ט תרגם אונקלוס
במאה חורפן ואם גם לד"ק הכונה מוצים חריפים בכ"מ עובר
לסוחר ומבואר במדרש ילקוט במאה טלאים במאה סלעים וכן
היא בת"י על מאה קשיטה יהושע כ"ד קשיטה אחת איוב מ"ב
נלה וגם בהעתקת ע' זקנים והעתקת רומית, ובוקסדאָרף
בקאנקארדאנן שלו הביא דעות שניהם אשר הערת בעל בולר
עוללות נכונה לפי שהכסף מסומן בסימן כבש כי כן עשו

הקדמונים שמו הכסף לערך המקנה כמו הרומיים שאצלם נקרא הכסף מטעם זה בשם pecuna נגזר ממלת pecus דהיינו בהמה אשר אפשר לפרש מה שאמר ר"ע כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה קשיטה כי הנחת שם קשיטה היתה על כבש ואח"כ הושאל על מעה והאריך במכתבו אלי) ולדעתי לפי שיש מקום לשאול איזה יחס והצטרפות מן ז' כבשות אשר הציב לבדהן לחפירת הבאר ומה זאת לסימן ולעדה כי הוא חפר ועבדי אבימלך גזלו ממנו, והנה י"ל הגאון מה"ו חיים פאללאק אב"ד ק"ק טרעביטש כ' לי כי במכתב לשנת תרכ"ג הובא בשם חכם אחד שמטעם זה שכל אונקלוס לתרגם כאן כבשת חורפן להזכיר כי הוא חפר לפי שרש חפר גם במלת חורפן רק בהשתנות מלב האותיות כמו כשב כבש ולי נראה לפי שלא מצאנו בתנ"ך מלת כבש בסמיכות לצאן רק פה דעת אונקלוס שכבשת הצאן הכונה על הצעירים והקטנים שבצאן ומלת חורפן פה מן בימי חורפי איוב כ"ט אשר היא ארמית חורפי ואפוי ע"ז ע"ה עיין ערוך, ויש להרחיב הדבר מלת צאן כוללת כשבים ועזים עיין ביאור פרשת ויקרא ג' אשר יש לומר מה שאמר הכתוב ויקח אברהם צאן ובקר פי' שנתן לו כל הנכלל במלה זאת עזים וכבשים עם כל מינים שלהם רק הכבשות נתן שבע במספר הקדש וגם הציב אותן לבדהן בכונה מיוחדת לאות ולקיים דברו כי הוא נקי וצדיק ועל לא דבר גזלו עבדי המלך ממנו את הבאר וכידוע שמלת כבש תואר לנקי כפים וחסר כח ובלי יכולת לעמוד נגד הרשע אשר לזאת אמר ויצב אברהם את שבע כבשת הצאן פי' את שבע כבשת אשר היו גם תחת הצאן ולפי מה שאמרתי הצעירים והקטנים לבדהן וכאשר אמר אבימלך מה הנה השיבו בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר פי' שתאמין לי כי אני נקי נגד דברי עבדיך אשר בל"ס נאמנים בעיניך וכי אני חפרתי ומעתה אין לאחר זכות ורשות בו ומתרגם אשכנזי הולך בעקבי הת"א זיעבען יונגע טמפֿע ועיין או"הש על מלת כבש עד בן שנה ובמס' פרה פ"א י"ג ובב"ק ס"ה בן יומא קרוי איל ובתוס' שם דלענין איל בן ב' שנים ואין להאריך. נחזור לדברינו כי שיום הסימנים לעדות ולזכרון אשר עד"ז להיות עזר כנגד השכחה ברכות נ"א אבא שאול אומר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך נדרים מ' אמר רשב"ג אם יאמר לך וסימן לדבר רחבעם בן שלמה אשר בתוספתא שם

המוקיר לא ממלא מלת קינן. והנה שימוש הסימנים עד"ז לעזר הזכרון ערך תועלת גדול ללימוד התור' שבת ק"ד עשה סימני' לתורה עירובין נ"ד אין התורה נקנית אלא בסימנים והפסוקים שימה בפיהם הליצו לך ציונים ונודע לבינה תקרא שם כ"א ויותר שהי' קהלת חכם עוד למד דעת את העם דאגמרי' בסימני טעמי' ופי' רש"י קבע לה מסורות וסימנים בין בתיבות המקרא ובין בגירס' של משנה כי בזמן שהתור' שבע"פ היתה אסורה לכתוב רק נתינת הסימני' היתה על אופניה שונים הדרך מיוחד ומסוגל לתקן התורה נגד השכחה והשבשת, וכמו שאמרו שבת ק"ז ויהי בנסוע הארון פרשה זו עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ולמטה עיין בס' בני יונה דף מ"ה ומ"כ ע"ז לדינא בכל הקריין וכתיבן ומלאות חסרות ויתרות בספר תורה היו בכוונה מיוחדת מן הקב"ה לסימנים על פירוש והגבלת הדין או לפירוש מיוחד אשר לפעמים נאבדה ונעלמה ממנו היום הכוונה האמיתית, ודרך לימוד הבונים הראשוני' הנקראו סופרים אשר בראשם הי' עזרא ללמד את העם תורה שבכתב עם התורה שבע"פ כמש"כ רש"י בעירובין על קהלת ע"פ מסורת וסימנים לתקוע בלבבם עד"ז התור' שבע"פ עם התור' שבכתב ומלאתי בס' מורה נבוכי הזמן קמ"ט שהעיר עד"ז וז"ל הסופרי' חתרו והשכילו להתמיד באומה את הפירושים והגבלות המקובלים להם במלות לא לבד בלמוד ישנן בשעת הקריאה כ"א גם בכתיבתם התורה כפי המסורת עבודתם וזה ע"י סימנים בדרכים שונים מרמזים ומורים על הדבר דוגמא לסימני הסופרי' שהונחו בלא ספק על פי שהגבלת הדין כתב בתורה אשר לא יעדה ולו לקראות לו בויו וסמכו על הכתוב מלות יעוד אמה העבריה וכן יקדו על הכתוב אשר לא כרעי' אע"פ שאין לו עכשיו אשר מבואר נגלה שהנכון הוא בוי"ו ועל כן סמכו על הקורא הנבון וכתבו ומפני האלף להורו' גם דינים המזכרים עיין שם באריכות ולי יקרו רק דעת חכמינו ז"ל נדרים ל"ז שהקריין והכתיבן הלכה למשה מסיני עיין חות יאיר תשובה קל"ב ולא שהסופרים חדשו אלא ודעתם כמו שאמר „ולו לקרות לו בויו וכתבו בפנים האלף" כ"א הקב"ה אמר למשה שיכתוב לא באלף ויקרא לו בויו ולמשה כותב התור' כמו שנאמר לו מפי ד' שיהיה כאן המלה כאשר ראויה להיות כן נאמר לו שיקרא המלה לא כאשר כתוב ורק

כמו שאמרנו כי מפי ד' בכוונה מיוחדת הקריין והכתיבין מלאות חסרות ויתרות לנו לסימנים נתנו לעורר השכל ולחזק הזכרון על דבר מיוחד ולא לבד קריאת המלות גם הפסוקים ופסקי טעמים לא רק המאורות הגדולים הם להבין ולהשכיל על ידם דברי התורה שבכתב כ"א גם היתדות אשר נתקעו עליהם דברי התורה שבע"פ ומטעם זה כשכתב משה התורה אם גם נאמרו לו מפי ד' שלש אלה בכל זה לא נתן לו הרשות לכתוב אותן בספר תורה ורק נמסרו לו כשאר תורה שבע"פ אשר לא נתן לכתוב עיין תשובת הרדב"ז ח"ג תרמ"ג כמה אין כותבין הנקודה בס"ת וגם הטעמים שהרי גם הם מבארים טעם הכתובים אשר לזאת אמרו נדרים ל"ז ויקרא זה מקרא וכו' ובירושלמי מגלה הוסיף י"א אלו ההכרעות כי כלם נאמרו למשה מסיני בע"פ כשכתב התורה ונמסר מדור לדור רק ברבות והשתנות העתים עלו קוצים על אדמת הקדש פרו ורבו הספיקות ודעות שונות ועי"ז גם הטעיות כיון שלא נכתבו בס"ת מטעם שאמרנו ועזרא החזיר התורה ליושנה לא חדש וגם לא היה לו רשות לחדש כמו שאמרנו ומגלה ג' אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש דבר ורק בנה מה שנהרס והחזיר מה שנאבד כי כן הי' נמסר למשה בע"פ אשר יש לפרש עד"ז מה שאמרו נדרים דף ל"ז בשם ר"י מקרא כתובין קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלמ"מ אשר צריך ביאור הא כל הפסוקים שהביא שם על הך קריין לא נמצאו בתורה ורק בשאר ספרי קדש ואין שייך שנאמרו למשה מסיני אשר דוחק לישב ע"פ שאמרו אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש נאמרו למשה מסיני ואם גם יש לומר לפי שהתיבות ישגלנה עפולים לריכות לקרות ישכבנה טחורים ומגלה כ"ה א"כ גם בתורה פסוקין אלו קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין עיין רמב"ם בפ"ח מהל' ס"ת בכ"ז לפי שלא הובאו אלו בנדרים משמע כי אלו תיבות לפי שכתובין לגנאי קורין אותן לשבח נקראו ולא הן בכלל קרין ולא כתיבן וכן במס' סופרים הובא ל"ב הלכות אם גם שהסברה הזאת לפי שהוא לגנאי קורין אותן לשבח חפשית מאוד ונותנת מכשול לקרות לפ"ז כמה ענינים בתורה לא כמו שהן כתובין כמותן. יאפשר שזה כוונת רש"י בנדרים ל"ה ע"א שכ' וטעמיה לא נפרש לי אשר צריך פי' ולא לתת

טעם אם הוא הלכה למשה מסיני רק לפי שאמר על שמגלה עפולי' שצריך לקרות שכבנה טהורים טעם לפי שכתובין לגנאי קורין אותו לשבח ע"ז קאמר באילו לא אתפרש טעם ומצאתי כעת בש"ות רדב"ז ח"ג תשו' תקל"ד שהעיר בענינים אלו עיי"ש וכ' שהכוונה דכולם הלמ"מ ולא שהסופרים דקדקו דראוים לקרות כן או לתקן אפי' שלא היה הלמ"מ אשר לזאת כתב רש"י וטעמיהו לא איתפרש לי פי' לא תתפרש מאיזה טעם דקדקו הסופרים שכך היה ראוי להיות אשר אין נכון בעיני כי כל עין רואה יראה וישפוט שמלות אלה כתיבן ולא קריין גם בלי הלמ"מ כמובן.*) רק באמת אם גם לא נמצא קרין ולא כתיבן וכתיבן ולא קרין במלות שליטות בתורה בכ"ז נראה ונגלה לפנינו כן באותיות וידוע הפלוגתא אי יש אם למקרא ולמסורת וליכא ספק שלמשה כותב התורה כמו שנאמר לו מפי ד' שלכוונה מיוחדת יכתב המלה כן גם נאמר לו שיקרא המלה לא כהכתיב וכלל זה הנאמר למשה מפי ד' לענין האותיות היה גם לשאר ספרי קדש לענין מלות שליטות ולולא זאת לא היה הקרי והכתיב בשאר ספרי קדש במלות שליטות אשר לזאת אמר הלמ"ם ועיין בהקדמת אור לנתיבה על התורה והגאון מה"ו חיים פאללאק כ"י השיב לי במכתבו כי כוונת הגמ' בכ"ז כמו שאמרתי על אותן הפסוקים שקורין

---

*) ולולא יראתי הייתי אומר שדברי רש"י וטעמיהו לא אתפרש מוסב על סך דנאמר בסיוף שם במערבא פסקו להדין פסוקא לתלתא פסוקין ויאמר ד' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן אשר באמת צריך טעם למה אשר לזאת כון רש"י וטעמיה לא אתפרש ועיין מג"א סי' רפ"ב אשר באמת צריך פי' האיך פסקו במערבא הא כל פסיקי דלא פסקו משה לית פסוקין ובפרט מה דאמרו בקידושין ל' בפסוקי לא בקיאין מתנגד למה שאמרו במגלה כ"ז כל פסוקי דלא פסקי משה לית פסיקי דמשמע דאנן בקיאין ואפשר לפי שאמרו במגלה כ"ב היכי דלא אפשר שאני ובמערבא דפסקו התורה לתלת שנין אשר לפ"ז יהיה פ' יתרו לג' שבתות כמו שכתבו המפרשים דחלקו כל סדרה לג' שבועות אם גם שים חולקים בזה כידוע א"כ לפ"ז איך פ' יתרו יהי' לג' שבתות כיון דעשרת הדברות צריך להיות בדבור אחד ומטעם זה גם לגברא אחד ולא ישארו סוב כ"כ פסוקים לחלק לכל שבת ושבת בעד ט' גברי אם לא יחלק הפסוק לזה לג' פסוקים ושמחתי כי מצאתי בס' המקנה במס' קידושין שהעיר בדבר זה וכיון דלא אפשר מטעם זה היו פוסקים הפסוק זה לג' פסוקים והגאון מהרץ חיות ז"ל העמיק הרחיב בתשובתו אלי בענין זה אשר יש להאריך ואכ"מ ורק על דברי רש"י באתי:

לשבח או על המלות נערה לנערה הכתובים בחסרון ה' ועל מלות הוא בהמקומות שהקריאה היא ביו"ד ומש"ה הביא רק מנביאים וכתובים ולא מהפסוקי' בתורה שהם נודעים לכל אחד אבל דברי נביאים וכתובים לא היו שגורים בפי כל ההמון עיין ע"ז ד'. ומטעם זה שאמרנו בשם הז"ל דקריין ולא כתיבן הלמ"ג ערך גם בעל מחבר הקדמה למקראות גדולות דפוס ויניציא מלחמה נגד האפודי קמחי והרבנא"ל אשר אמרו כל אחד באופן אחר שהקריין וכתיבן היו רק ספקות אשר נסתפקו אנשי כנה"ג עיי"ש באריכות ובבעל עיקרים מאמר ג' פ"כ ה' ובן במאור עינים ולדעתי גם דברי ה"א בנדרים ל"ו ויבינו במקרא אלו המסורות כונים ע"ז כי לא רק בקריאת המלות ופסקי טעמים הכרעות והנגינות כמו שהאריכו המדקדקים בראיותיהם שאם גם לא סימני הנגינות בכ"ז טעמי הנגינות נקיטי וכאמרו למשה מי והמלות עולה יורד מונח זקף וכדומה לפי שלא נתנו לכתוב בס"ת היו ספקות ודעות שונות ועי"ז גם השינויים והטעיות גם בכתיבת התורה היו שבושים בפרט בעניני המסורו' חסרו' מלאו' ויתירו' ומה שאמרו במס' סופרי' פ"ו ה"ד ג' ספרי' נמצאו בעזרה ספר מעונה זאטוטי ובטלו האחת עיין מאור עינים לדעתי מעשה זה הי' קודם או בימי עזרא (ואפשר שהיתה עזרה צ"ל עזרא) כי מימי עזרא ואילך אשר שם מטרתו לא רק לכתיבת ספר תורה כ"א גם בחומשים ליחידים ותקן להושיב ס"ת ביד סופר ולקרו' בבו"ה ועיין רמב"ם פי"ז מה' ברכות שמימיו נהגו להעמיד מתורגמן לא יהיה כזאת שאם בספר אחד יהי' זאטוטי ובב' ספרים נערי שהי' צריך לבטל נוסח זאטוטי ומטעם זה כי היו ספרים רבים בזמן הזה מוגהים וגם חומשים בצבור והך זאטוטי במקום נערי הי' מאוחר בזמן העתקת ע"ב זקנים מגלה י"א ובמס' סופרים אשר אפשר ומטעם זה שהיה ידוע להם מאיזה ספרים קדומים שהיה כתוב בהם זאטוטי גם הזקנים העתיקו זאטוטי עיין תוס' מגלה (בירושלמי מגלה דף ז' הסר הך זאטוטי במקום נערי אשר צריך להגיה ולהוסיף ומאמר זה דאל"כ לא יהי' החשבון שם נכון שאמר י"ג והמובאים שם רק י"ב) , ולדעתי הכוונה מה שאמרו על קצת תיבות בתורה שהם תיקון סופרים לא כמ"ש העיקרים מ"ג פכ"א כ"א כמו שאמרנו וגם הערוך ערך עטר פי' עד"ז מה שאמרו עיטור סופרים פי' הקרה

כמו הביאות לא קרו שתרגום לא שערו וכן הוא בר"ן נדרים ל"ז כי מתחלה אנשי כפרים וכו' אשר לזאת אומר שהן הלמ"מ כי דורות קדומים היו משתבשי' ע"ש אשר יש לפרש ג"כ כוונת תיקון סופרים עד"ז שהסופרים תקנו מה שהשתבשו וקראו וד' עודנו עומד לפני אברהם של"ל כמו שהוא לפנינו ואברהם עודנו עומד וכן בכולן הנקראו ת"ס*) אשר אפשר מתוך הקריאה השתבשו גם בכתיבה וטעו, ותקנו הסופרים פי' עזרא והחכמים עמו ואחריו שעסקו במלאכת הקדש לתקן קריאת וכתיב' התור' בכל ענינים ומכל הטעיות ושגיאות שנפלו בשגגת הסופרים שלא שמשו כל צרכן ע"פ הקבלה האמיתית; אכן בכל זאת אם גם הם החזירו התורה ליושנה לתקן כל עניני כתיבת וקריאת התורה ולפי הנראה מהיראה שבדורות אחריהם יצמיחו השיבושים במקדש כתבו גם דברים אלו הנוגעים לענין מקרא פסוקים פסקי טעמים והכרעות ונגינות אשר לא נתנו לכתב בס"ת או בספר מיוחד ובפרט בחומשים אשר כתבו ליחידים ואם גם מטעם שאמרנו דלא היו כותבין בס"ת דהוי כעין תורה שבע"פ יהיה אסור לכתוב ענינים אלה בחומשים או בספר מיוחד בכ"ז היתה זאת להם להתיר משום דהוי כלא אפשר או שכתבו זאת ע"ד סימנים כמו שאמרו גטין ס' סרוגים שאני פי' ראשי תיבות אשר בל"ק השתמשו באופן זה גם חכמים אחריהם בכל עניני תורה שבע"פ במשך הזמן שהיה אסור לכתוב תורה שבע"פ דלולי זאת אם גם הי' להם מגלת סתרים בכ"ז מתנגד להשכל שלא ישתכח אשר היה להם בקבלה ומה שחדשו בכל דר (והרמב"ם להקדמת ר"ה כ' דראב"ד הי' כותב לעצמו אשר בארתי במ"א ונכון בעיני מה שכ' רכ"ק בס' מה"ז במאמר

*) במקראות גדולות דפוס וויניציאה ריש פ' במדבר י"ח תיקון סופרים אשר לא ידעתי לפרש כי מלבד שלא הובאו לפי הסדר גם לפי המנין הם רק ט"ו ובפרט ענין תקון סופרים אשר לא מצאתי בש"ס כ"א במ"ר על הפסוק ואברהם עודנו נמצא בספרי כ' בהעלתך ד"ה ויהי אשר מובאים שם רק ז' ת"ס ובמכילתא פ' בשלח ד"ה ברוב גאונך וכן באבות דר"נ הובאו ז' ומוספי' עוד ד' אשר בכ"ז הם רק י"א ובילקוט ד"ה ברוב גאונך שהם דברי המכילתא ומדרש תנחומא אחר שהביא כנראה מראש דבריו לשון המכילתא הביא עוד חמש פסוקים ועיין מתנות כהונה פ' וירא אם גם אין ספק אצלי מש"כ בתנחומא בסוף אלא שכנו הפסוקים אלו אנשי כנה"ג ולכך נקראו סופרים הוא רק הוספת כותב ומפרש מאוחר והארכתי במ"א ועיין מ"א פי"ט:

הנזכר בשם חכם אחד אשר הוא הגאון מהרי"ן חיו"ת זצ"ל כמ"ש מהר"ן בספרו ת"כ מאמר ל"ת דף ס"ג בהערה מה שהזהיר ר' ישמעאל את ר"מ ערובין י"ג בני הזהר במלאכתך ומלאכת שמים שאם אתה מחסר או מיתר אות אחת נמצא אתה מחריב את כל העולם לפי שר"מ כתב בחומשים שלו מלה אחת לסימן שיזכיר את הדרשות שהיו לו כאשר בספרא דר"מ כתוב והנה טוב מאוד מות וכתנות עור אור ובירושלמי תענית משא דומה רומי ולכן הזהיר לו שלא ירגיל לעשות כן שמא יטעה ויכתב כן בגוף הספר (אם גם הבנת המאמר כפשוטו לפי שר"מ היה סופר גיטין כ"ז הזהיר לו שלא יסמוך על גדולתו ויכתוב רק מתוך הספר לפי שכתב כפי מה שמלאכו במגלה ועיין ירושלמי שם פ"ד מגלה בלא ספר ואם שם הי' בשעת ה־חק או לפי הי"א שתים כתב בכ"ז לא יסמוך עד"ז היכי דאפשר) על כל פנים בל"ס שעזרא וסיעתו דאגו מאוד על הימים הבאים והתאמצו בכל עוז לעשות פעולות למען יעמדו כל התיקונים שעשו בענין כתיבת וקריאת התורה לדור אחרון ולא יחזרו כמקדם הספקות ודעות שונות ושם סופר המונח לעזרא ע"פ הפסוק עזרא ז' עזרא כהנא ספר דתא יאות לו לפי כל ההוראות המונחות בשם משותף סופר לכותב ס"ת למונה תורה ולסופר וחושב מנין אותיות כי הוא תקן והגיה ספר תורה, הוא למד את העם התורה שבכתב עם התורה שבע"פ אשר לזאת כוונו בנדרי' ל"ו ויקרא זה תרגום פי' כוונת התור' שבכתב ע"פ התור' שבע"פ וגם הוא הי' הראשון מבעלי המסורה שנקראו בשם סופרים לפי מה שאמרו קידושין ל' מפני שהיו סופרים ומונים כל אותיות שבתורה לשום ע"ז גדר וסיג שלא יבואו זרים ומבעלי דעות הנפקדות לשנות את התורה וגם לא יכשלו הכותבים ומעתיקים את התורה ברבות הימים לשנות דבר בשגגה ובלי דעת אשר לזאת כוון ר"ע שאמר אבות פ"ג מ"ג מסורת סיג לתורה, ודברי ר"י בנדרים ל"ו מקרא סופרים הלכה למ"מ רומזים ע"ז באופן קריאת המלות אשר הורנו הסופרים והחכמים עתה כבר נמסר למשה מסיני והם יודעים אותה רק ע"פ הקבלה איש מפי איש:

אולם בכ"ז לא נתקיים דעתם והתעוררו ספיקות וחילוקי דעות אשר לזאת אמרו קדושין ל' אנן לא בקיאין בחסרות ויתרו' בפסוקי לא בקיאין אשר כל המאמר שם צריך פי' ומלאכו

מפורש שהיו חילוקי דעות בהקריאה ומשנה ע"ז כ"ט איך אתה קורא כי טובים דודיך א"ל אין הדבר כן אשר מפורש או לפי שלא היו מנוקדים ואו שהיו עי"ז נוסחאו' שונות בספרים שלהם אשר יש להבין בזה ג"כ מה שאמרו כתובות ה' ידו כתיב ולפנינו בכל ספרי תהלים ידיו עי' מהרש"א ח"א רק כיון דלא היו מנוקדי' ידו בויו שואית וידיו ביוד ויו אחת בקריאה והגאון מרי"פ ז"ל העיר בהגהות לש"ך על מה שאמרו ברכות כ"ז אל תקרי גוים אלא גיים ב"ב ה' פרוש לרעב לחמך כתיב בשין ועיין יומא ע"ז כתיב ישמח וקריין ישמח בשין ימנית וכן במקוממות אחרים בש"ס ומדרשים ספרי ומכילתא אשר הביא לטעמים הפסוק ודרשו עליהם אשר לפנינו אין כן בהכתובי' ועיין סנהדרין ק"א ויעתר לו ומבעי לי אמר ר' שמעון בן יוחאי מלמד שעשה לו הקב"ה אשר במקרא שלפנינו כתיב ויעתר ועיין תוס' עירובין ס"ה ד"ה בלר מגל' ג' ד"ה וילן שרגיל הש"ס לקלר המקרא ולכתוב הכוונה ותוס' ב"ב קי"ג כ' שלא היו בקיאין לטעמי' בפסוקי' ובמ"א הערתי שמלאנו בספרי ספרא ומכילתא להוציא דיני' והלכות מן מלות הפסוקים אשר אין לפנינו כן ולא מלאתי עד"ז בש"ס בבלי וירושלמי אשר אין לומר שהוא רק אסמכתא ותוס' יבמות ע"ז דר' עקיבא לא אסיק אדעתי הפסוק ביחזקאל ומש"כ ע"ז בכוב"י מה"ת אה"ע מ"א על כל פנים כבין עי"ז שאמר איסי בן יהודה יומא כ"ז חמשה פסוקים אין לו הכרע הא אמרינן שוס שכל אלו הפסוקים ופסקי טעמים ואמאי לא הכריע ע"י פסוק טעמים ועיין תוס' שם שהי' כתיב באסמכתא ובפרט הפסוק ארור שהוא פסוק חדש ולפי הירושלמי מגלה י"א אלו הכרעות תחזק עוד הקושי' אשר לפי שאמרתי נכון כי אם גם עזרא וסיעתו תקנו כל אלא בכ"ז אחריהם נולדו ספיקות ודעות שונות ובאמת כבר כ' תוס' נדה דף ל"ג ד"ה והנשא שהמסורה חולק על הש"ס עיין שם בהגהות ותוס' ערכין ל"ב דברי המתחיל אשר שאין כן בחומש המדויק וסוטה ל"א ולחזי האי לא אי בלמ"ד אל"ף אי בלמ"ד וי"ו וכן בהגהות הגאון רע"א ז"ל למס' פסחים שהביא מקומו' רבות בש"ס ומדרשים וגם בין בעלי המסורה בעצמם כידוע הן חילוקי דעות אשר הטעם כי אם גם אין להכחיש מה שאמרנו שלכוונה מיוחדת הי' מהקב"ה הקריין וכתיבן מלאות חסרות ויתרות להיו' סימנים בכ"ז לפי שלפנינו בתורה הקרין וכתיבן רק באותיות

אהו"י אשר הן נח נסתר ונקל עי"ז מאוד לבוא הטעות גם בכתב אלא אותיות אלו בפרט החילוף בין יוד לויו אשר קו שלו רק ארוך יותר אשר מטעם זה הזהרו לכתב ספרים בע"פ כ"א מתוך הספר מגלה י"ד ורק עי"ז מקור כל החילוקים בין בעלי מסורה וגמר' וגם בין בעלי מסורה יחד ד"מ פ' שמות פ' י"ג אשר תחת כי יביאך ביוד במקצת ספרים כמו במקראות גדולות דפוס ווינציאה ובאך בויו שואית אם גם השכל יכחיש שהקב"ה לוה למשה ובאך בויו אשר לא לבד הוא נגד חק הלשון גם יש להכריע ממלת יביאך אשר עוד פעם אחת בפרשה זאת שהקו מן היוד נכתב ארוך בטעות לויו ויש לומר שנתהוה הטעות לפי שהויו שואית דומה בקריאה לבית הסמוך בלי דגש במלת יביאך והיוד מן יביאך נדחק בקריאה ע"י היוד שלפניו במלת כי בכל זאת במקצת ספרים ובאך בויו ודעתם בל"ס אם גם נעלמה ממנו הכוונה הלא זאת בכונה קרין וכתיבן חסרות ויתרות והנסתרות לד' אלהינו ולנו רק לשמור ולעשות ככל הכתוב בתורה ולפי שהיה לפניהם כך בספרי' שלהם אם גם בהקריאה לא היה להם ספק שצריך לקרות יביאך בכ"ז בהכתב לא שלחו את ידם להגיה ועיין אורי אור סוף ספר בני יונה שב' וז"ל ומקצת ספרים ובאך בויו הוא טעות ועיין בתשו' ר"י לבית לוי סי' ל"ז אפשר לעשות בשביל זה אפי' תפילין אחרים אין צריך עכ"ל אשר ממלה זאת נוכל לדין גם על שאר חילוקי דעות בהמסורה ועי"ז גם הטעיות בספרים לפי שלא נמלא בתורה כמו שאמרנו רק באותיות אהו"י וכבר האריכו בספרים אי ובאיזה מקום לעשות הדין כמסורה אי כבעלי הש"ס ואין להאריך ונחזור אל הדבר שאמרנו כי הקרין והכתיבן נתנו לנו מפי ה' לסימנים והן הלמ"מ ולא כדעת מוכ"ה שעשו אלו הסופרים והשתמשו בסימנים אלו ללמד את העם ביאורים ופירושי' בתורה אכן בכל זאת לא נכחיש שגם הסופרים עשו סימנים ונדעתם כמו האותיות גדולות וקטנות ו רבתי במלת גחון תיו דהתגלח הדלית במלת אחד והרים בלא השתחוה לאל אחר י' זעירא ויקרא וכל האחרים בס"ת וגם*)

---

*) עיין טו"ז יו"ד סי' רעד שעשר הנקודות היו מתקנת עזרא כמש"כ תוס' בזבחים פ' ר' ישמעאל כשכתב עזרא התורה עשה עשר נקודות ואמר אם יאמר משה לא נקדתי יאמר הלא לא מחקתי (הגאון מהר"ץ חיות זצ"ל בספרו מבוא התלמוד במקום שאסף כל תקנות עזרא הי' להעיר גם על דברי תוס' אלו

העשר נקודות המיוחסים לעזרא אשר עליהם כ' הרמב"ם בפ"א מה' ס"ת ויזהר באותיות גדולות וקטנות והנקודות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר והחכמים בדורות אחריהם הרחיבו דרך זה לקבוע הלכה או דבר חכמה ומוסר על הפסוקים כמו שאמרו

שעשר נקודו' בספר תורה מיוחסו' לעזרא) אשר צריך להגיה בפסקי תוס' מנחו' פ' כל הקרבנו' וכן הוא בהגהות לש"ס במס' אבות דר"נ פי' ל"ד והם מחוסרי הבנה בהשאלה מדבר מסבת הנקוד והוא ישיב שלא מחק ונס' בן יוחאי כ' ליישב שהכוונה לפי מש"כ רש"י סנהדרין מ"ג על הך נקודות שבתורה דכל נקודה בא למעט וכן בכ"מ אשר לזאת כוונו עזרא אמר אם יבא אליהו (ולד"ק שגרסה מטה) ויאמר למה נקדת פי' הא כל נקוד כמוחק ע"ז יענה שלא לא מחקתי מגוף הדבר חלילה אמנם רמזתי בנקוד זה שמלבד פשטות יכון הפסוק עוד דרשה שבלתי הנקוד שמעינן היפך אשר בכל זה צריך פירוש לפי הגרסא באבות דר"נ ואם יאמר למה כתבתי אותן אומר לו כבר נקדתי עליהן ואם יאמר לו יפה כתבת אעבור הנקודה מעליהן וכן הביא הערוך ערך נקד בשם הגדת משלי גרסא זאת והוא במ"ר פ' במדבר בשנוי קצת ענין ממה נפשך אם יאמר לו מפני מה כתבת יאמר כבר נקדתי הא בזה אין מתורץ שעשה שלא כהוגן וגם הפך האחר אם אמר יפה כתבת אעבור נקודתי למה ועל מה שאם יפה כתב שצריך להעביר הנקודה . ולדעתי ליישב דברי האבות דר"נ ויהיו לאחדים עם דבר תוס' רק אם נגיה במקום יאמר לי יפה נקדת יאמר לא יפה נקדת באלף כי באמת צריך פי' הא אין נביא רשאי לחדש דבר ועיין מגלה ג' מנצפך צופים אמרום וכמו שלא היה ביד עזרא לעשות פסוקים ופסקי טעמים בספר תורה משום שלא היו בספר שכתב משה א"כ איך באמת עשה עזרא העשר נקודות רק לפי הנראה גם עזרא מצא העשר נקודות בספרי תורה אשר הי' לפניו מסופרי' קדמונים וראה לפי הכרעתו שהן מן צורך גדול ולא היתה די לו אם יכתב רק בספר מיוחד או בחומשים שבצבור ועל כל פנים אין תועלת המחיקה היתה שוה לו בנזק המגיע עי"כ ולכן לא שנה מספרים הקדמונים וכתבו אלה גם בס"ת שלו וגם תקן בכל ספרי תורה שמסרו אלה ועשה זאת לחק בישראל שנכתב העשר נקודות אשר לזאת כוונת פסקי תוס' אם יאמר למה כתבת פי' הא אין לך לחדש דבר ע"ז יאמר לא מחקתי פי' שכך היו מנוקדים כבר ואני רק לא מחקתי אותן אשר זאת הם גם דברי אבות דר"נ רק באריכו' קצת דרך ממה נפשך אם יאמר לי למה כתבתי אומר כבר נקדתי עליהן פי' שהיה מנוקדים כבר ואם יאמר לא יפה כתבת פי' בכל זאת לא טוב עשית שלא ס"ת מן משה רבנו לא הי' כן ואם תקנת כל הטעיות למה לא הלכת גם בענין עשר נקודות בעקבות של משה רבינו ולסלק אותן בהספרים ע"ז אמר יאמר לו לא יפה וכו' אז אעבור הנקודות באמת אף אני אאמין שרק למצוה מן המובחר זאת כמ"ש הרמב"ם ויסכים גם משה עמי :

אסמכתא בעלמא הוא אל תקרא כך אלא כך והית' ונעדהם לתת לזכרון עזר ונשנן ע"י סימנים בתורה עיין מורה נבוכים*) חלק

*) דכל הדרשות בלשון אל תקרא הן רק מליצת השיר לעשות סימנים למען יהי' נשמרים בכח הזוכר ע"י כתבי קדש שהסמיכו עליהם ועיין של"ה ת"ג ד"ה אל תקרי וקבלתי כ"מ שאמרו א"ת משום שיש איזה קושי' שלא לקרו' כך ואני אומר דלפעמי' אומר א"ת אף כשאין קושי' בקריאה רק למשום שאותו דבר בעצמו הי' מקובל אים מפי איש כדי שלא ישכח מפיהם ולא מפי זרעם שמו כמו סימן בפיהם והליצו ליונים לדבר כדמות אסמכתא ואמרו אל תקרא ועיין מבוא התלמוד פ' כ"ה שהדרושים הנאמרים בלשון א"ת לא רק בחילוף אותיות בין שאל ליתין או הנקודות והברות כמו ברכות ז' אל תקרא שמות כ"א שמות וכדומה מפני שהכתבי הקודש אין נקודות הנקל לקרות כמו שיאות בעיני הקורא לעשות סימנים אשר נכונו בעיניו, גם בס"א וחית ברכות ל' אל תקרא בהדרת אלא בחדרת עיין מ"א לפי שיש סופרים שלא היו תולין את רגל הה"א והיה נראה כמו חי"ת, או לפי שהם ממולא אשר גם כשאר אותיות קודשין ל' אל תקרא ושנתם אלא ושלשתם עיין רש"י, וברכות כ"ד אל תקרא שברת כ"א שרבבת (והוא כעין כבש וכשב והבית כפל לפי שהוא דגש וגם נו"ן ולמ"ד מתחלפין כנודע) והנה שם צריך עיון דלפי הרמב"ם דעיקר הדרשות רק דרך אסמכתא לדבר התורה אם כן מה מקשה הגמ' ברכות ל' והא בחדרת כתיב ר"ה י"ג אל תקרא לשלש אלא לשלים והרי לשלש כתיב הא לפי הרמב"ם אין כאן דרשה גמורה ורק אסמכתא ומאי איכפת לן א"כ נאמר בהדרת או נאמר לשלש סוף סוף יכולין לסמוך דרך זה לסימן בעלמא וכבר הארכתי בהגהות לש"ס עכ"ל ואני בתשובתי אליו הארכתי כי בגמ' אשר לפנינו ברכות רק ודלמא לעולם כי הא דר"י ודר"ה והא מבעי לי' לגופי' כיון לפי השל"ה הי' הדבר מקובל ורק להביא ליוני' אמרו אל תקרי וכיון דצריך להא דר"י דהוי מליין נפשי' לקרות בהדרת וכן בר"ה דמבעי' ליה לגופי' להיות לשלש א"כ אין זה סימן ואסמכתא כיון דלא משתמע מקרא כמש"כ תוס' ר"ה י"ב כ"ה ד"ה תנא ובפרט לפי הכלל שכ"מ שנאמר בש"ס תנא לן או תנא הני מילי שרלו להביא ראיה מן הפסוק אבל מאי קרא לא רלו אלא אסמכתא. עיין של"ה ת"ז ע"ב ד"ה מנא לן א"כ קשה בברכות שהקשה מנא הני מילי ובר"ה שהקשה מנא לן שתרלו להביא ראיה מן הפסוק אל תקרי אשר רק אסמכתא הוא ועיין בפ"י ברכות ע"ד תחלה דע"כ לא שייך בהדרת מונם אלא א"כ אנן קורין בחדרת וכן בר"ה שע"כ דרשה גמורה היא והארכתי עד"ז ליישב חקירת המפורשים על סתירת הש"ס שהקשה לפעמים ל"ל קרא ולפעמים תרלו אסמכתא ואין להאריך ורק אעורר פה על דבר אחד בתשובתי אשר מלא חן בעיניו שלשון אל תקרא לפעמים על מלה אחת שיש לה שתי הוראות אשר לנכון בזה דברי תוס' עירכין ט"ז אל תקרא ממנו אלא ממנו פי' אל תקרא רפי אלא ממנו דגש ואין כן שכל ממנו שבתורה דגשין וכו' וכן מלינו בספרי ולא כם ליהה אין כתיב כאן אלא ולא כם ליהה אשר לריך פי' והנה בספרי שלפנינו דפוס וויניליאה אמר ר' אלעזר בן יעקב אל תקרא

ג' פרק מ"ג ור"ע אשר אמרו עליו מכחו' כ"ע שהי' דורש על כל קוץ וקוץ תילין של הלכות נראה כי הוא הראש בין החכמים אשר אחז והעמיד דרך החכמים הראשונים הנקראים בתחלה בשם סופרים לחפש ולמצא עזר ויתד על כל המקובל והמחודש בתורה אשר טעם בחירת דרך זה לא לבד מהטעם שכ' בד"מ למען לא תתרחקנה ההלכות מן המקרא ולא יכשלו התלמידים אשר לא באו על עומק הענין לאמר אין להלכה הזאת קשר וחבור על התורה ולהראו' להם כי כל דבר המקובל ואשר תלמיד ותיק מחדש בהררי קדש יסודו, או מטעם לעמוד עי"ז נגד כת הצדוקים כופרי תורה שבע"פ אשר פרו ורבו ולאות לכל אשר ידעו והרהיבו על אדנות הקדש יתד בהתורה שבכתב כי עיקר התכלית הי' בזאת לתת עד"ז סימנים לבל ישכחו דברי

ולא נס ליחה אלא לא נס ליחה עכשיו כל הנוגע בבשר של משה לחה פורחת אילך ואילך ותחת לחה נקודת הלמד בשוא והחית בפתח ובספר העיון לבחינת עולם פרק ז' כ' שהכוונה אל תקרי לחה שענינו כמו לחו אלא לֵחָה אשר ע"ז

כ' תוס' שכוונת הספרי לאמר א"ת אם גם אין השתנות בכתב רק בתנועת הקמץ והחולם אשר ג"כ כאן שייך אל תקרא ממנו אלא ממנו אם אין שינוי בכתב רק בתנועה עיי"ש ועיין פסיקתא ול"ז נס שלא נשתנה אדמת פניו מדמות שהי' מהר סיני עדיין כאלו הי' עומד ומשרת פני אל חי ולדעתי עד"ז כי מלת ממנו מדבר בעדו רבי' ונסתר יחיד רק החילוק בהוראת נסתר הוכרח הנון בדגש לתשלום כמו בכינוי הפועלים ישמרנו בדגש ולמדבר בעדו היו ראוי להיות הנון רפי ולפניה צירה ממֵני כמו בכינוי הפועלי'. ישמרנו עיין

ביאור בראשית ג' פסוק כ"ב והיו קוראין אנשי מזרח אך אנשי מערב אשר על פיהם אנו נוהגין היו קוראין בסגול אם גם הראב"ע אמר כי רק הענין יוכיח אשר לפ"ז יהיה נכון אל תקרא ממנו בצירה והנון רפה כ"א ממנו בסגל והנון בדגש רק כוונת תוס' כמו שאמרנו להגיד לנו כי אל תקרא ממנו אלא ממנו באמת אין מחליף רק לשון אל תקרא הוא במלה אשר יש לה ב' כוונות והביא ראי' מן ספרי שהלשון אל תקרי גם דרך זה כי מלת נס תוכל להיות עבר וגם הבינוני אשר לזאת כיון בספרי אל תקרי ולא נס ליחה אלא ולא נס ליחה אשר אין כוונתו על מלת ליחה כי אם על מלת נס אשר תוכל להיות עבר ובינוני רק כאן הוא בינוני ואמר עכשיו כל הנוגע בבשר ואם בספרי הוכח לשון אל תקרא במלה שיש לו ב' הוראות גם הפי' בגמ' אל תקרא ממנו אלא ממנו ג"כ שהכוונ' כאן לנסתר ודעת הגאון מ"ו חיים פאללאק נ"י שכוונת הספרי אל תקרי ולא נס באלף על השלילה כי אם ולו נס בויו להורו' על החיוב שגם הנוגע עכשיו ר"ל אחר מותו הליחה פורחת אילך ואילך כמו באדם חי שהדם ושאר לחיות שבגופו הולכים ומתנועעים תמיד וכאשר יגע איש בבשרו הם פורחים או בורחים ממקום למקום.

תורה אשר ע"י שקידת התלמוד חדשים לבקרים וע"י לימוד החפשית בבתי המדרש' אשר זה אוסר וזה מתיר ע"י השתלשלות דיבוק דבריהם להתורה שבכתב ימצאו יחד וגם לא ישכחו עם טעמיהם אשר גם מעט זה אמר ר"ע מסורת סיג לתורה עיין ברטנורה לפי שדרכי התור' שנמסרו לדרשה וכמו שאמרו ויבינו במקרא אלו המסורת הן גדר וסיג לתורה לשמור ולעשו', ובעלי המסרה השתמשו בסימנים לזכור דברים מיוחדים בפרט דברים הזרים עיין בית הבחירה לאבות שמפרש בזה דברי ר"ע שהבאנו מסרת סיג לתורה וז"ל פי' שהסיג שהאדם עושה לעצמו לזכירת הדברי' הם גדר לתורה לשמור שלא ישתכחו ומסרת מלשון מסרה לפי שבעלי מסרה נהגו כן לזכור דברים הזרים שבמקראות ד"מ שבג' מקומות בתורה נמצא הלפינו מקדם ובשופטים ט' שתי עיניו וסימן חד דנביאי ותרין בתורה וסימנך פד"א עיי"ש שהביא סימנים רבים אשר כהנה וכהנה בספרי מסורה; וע"ד שמצאנו בש"ס במקום שיש מאמרים רבים להביא מתחלה רק מלה אחת לסימן השתמשו גם לענינו מסרה שלא להביא הפסוקים שלמים לפי שהיה ידועים רק קצתם להזכיר על ידו כל הפסוק נדרים ל"ו וכן במס' סופרים הלכה ח' יש אשר שם לפעמים רק מלה אחת הצריך פי' ותיקון כמו שם הלכה ז' פי' עניאל יניאל ובגרעון אלישמע השוטה שצ"ל כאשר מצאתי אח"ז ג"כ בספר היקר גאָטטעסדיענסטליכע פאָרטרעגע מראש חוקרי קדמוניות מה"ו יו"ט צונץ דף צ"ה הערה ד' שצ"ל ויעואל ובגבעון אליפלט שמע השוטר פי' שמלת יעואל אשר מצאנו בה' מקומות בתנ"ך צריך להיות רעואל ולקח מלת המוקדמת או המאוחרת מהפסוק כמו שהוא שם במס' סופרי' הלכה ו' ואלו הם של נביאים ושל כתובי' תרבו חוסי אומר לו וכו' אשר ג"כ צריך פי' ומלת לו אשר לפי הנראה קובע על הפסוק ואומר לו כי אתה תתן שמואל א' ב' י"ז ושם בהפוך לו כתיב ולא הקרי וכן שם בסוף ודברו אשר לא מצאתי מלה זאת ולדעתי להגיה במקום ודברו שצ"ל תראו או ותיראו וקובע על הפסוק בשו לא תראו חתת ותיראו איוב ו' כ"א אשר הקרי לו והגאון מהר"א ווילנא כ' בס' שנות אליהו דף כ"ז וז"ל צ"ל דברי ול"ג הלכה ז' עניאל ויניאל שני שמות של סופרים ובגרעין צ"ל ב' גרעיון אלישמע הסופר פ' אלישמע הסופר וגרע שני דברים שלא חשב במסורה כמו עניאל ויניאל

עכ״ל ולדעתי כמ״ש ועיין מסורה גדולה שלא נמנו רק ט״ו מקומות בתנ״ך אשר כתובים לא ונקרים לו וחסרו ד׳ מקומות אשר חושב במס׳ סופרים ובמקראות גדולות דפוס וויניציאה דף תכ״ג על הפסוק ישעי׳ ט׳ לא הגדלת השמחה ט״ו לא דכתיבין באלף וקריין לו וסימן נמסר בסדר שמיני ותרין מן הפלוגתא ותרי חילוף אשר לזאת כון הגאון שכ׳ ובגרעון ב גרעון פי׳ שמגרע ב׳ דברים שלא חשב במסורה וקובב על הב׳ פסוקים אשר עליהם כ׳ במסורה ותרין פלוגתא והארכתי בתשובה. והנה כלל זה שאמרו עשה סימנים בתורה ונשתבחו בני יהודה עירובין נ״ג דדייקא בלשנא ומנחו להו סימנא התורה נתקיימה בידו ומש״כ בני גליל הי׳ לחק בישראל הנשמר ונעשה על דרכים שונים ומגלה ל״ב כן הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה וכו׳ תוס׳ לפי שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה לפי שהיו שונין אותן בע״פ וע״י כך היו נזכרים יותר ומזמרות היו להם התורה אשר יש לפרש עד״ז מה שאמרו בגילה כ״ד אמר לי גמרא גמר זמירתא תהא לולא דברי רש״י שם לפי שהן שונין המשניות בזמר השיב לר״י דאמר מאי נפק׳ לך מיני׳ שהי׳ לך לשמור הכלל לגמור בזמר שלא תשכח הפי׳ במשנה כי רשב״ג אין חולק ובמשניות נמלאו לפעמים יחד דינים שונים לפי שהם מחכם אחד או ע״י התדמות הלשון או מכין על דרך סימן לחזק כח הזכרון כמו המשניות בפרק ר״ע פ״ט שבת בפ״ד דפסחים דין מכירה דקה, ומלאכה בע״ב אשר הם לפי המקום שנהגו, פ״ק דמגלה אשר מונה הלכות שנאמרו בלשון אין בין ויש לישב עד״ז קושי׳ תוס׳ פסחים מ״א ד״ה אין מבשלין אשר הניחו בלא ישוב*) ובחבורי מ״ה בארתי צירוף וחיבור המשניו׳ וגם בס׳ ת״כ העיר

*) וגם בסידור הגמ׳ על האופני׳ הנאמרי׳ מזור וקשור מאמרים כמו שמלאנו בספרי ראשונים ואחרוני׳ ועיין רש״י יומא ע״א איידי דאיירי בחיים מתוקני׳ נקיט לה וכו׳ שם אליכם אישים אקרא בראש פ׳ שנות חיים הוא דנקיט לה והגאון רי״פ ז״ל כ׳ דמלוה ליישב דברי רש״י שהפסוקים רחוקים זה מזה כי הפסוק שנות חיים משלי ג׳ והפסוק אליכם אשים אקרא משלי ח׳ אשר יש לתמוה עליו כי במשלי ט׳ פסוק י״א הוא ג״כ כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים מענין זה מתחיל בסי׳ ח׳ הלא חכמה תקרא ובפסוק ד׳ אליכם אישים אקרא ובסי׳ ט׳ פסוק י״א הכתוב הולך ואומר וא״כ מש״כ רש״י אליכם אישים אקרא שנקיט מפני שהפסוק אליכם אישים הוא התחלת שנות חיים

על המשניו' בפ"ק דחולין שנאמרו בלשון בשר בזה פ"א דערכין בלשון לא פחות ולא יותר ומנחות פ"ג כל ענינים שמעכבים זה את זה, נדה פ"ז כל הענינים הנשנים בלשון כל שחייב בזה אשר כבר אמרו בירושלמי שקלי' ומסכת סופרי' שעשו את התורה ספורות ה' לא יתרומו ה' דברים חייב בחלה ע"ו נשים פוטרו' ל"ו כריתו' בתורה והובא ברש"י תמורה ע"ו וקיים שצרפו הדברים ומנאום יחד שלא ישתכחו אשר עד"ז ג"כ במס' אבות דר"נ ה' דרך ארץ ובש"ס על כמה מקומות. — ולדעתי אין ראיית המפורשים חזקה שהביאו מן הסימנים אלו הנראים במשניות וגם מן הסימנים הנמצאים ומפוזרים בש"ס בלשון וסימנך נגד הרמב"ם שאמר כי רבי כתב המשניות וכן ר' אשי הגמרא בספר אשר עד"ז כשהיו כתובין בספר ולא היה חשש שכחה על מה הסימנים אלה וע"כ רק רבי סתם וחתם המשניות ונשאר הכל בע"פ וכן ר"א רק אסף וקבץ וסדר כל המשא ומתן על המשניות שנתחדש אשר מטעם זה היה צריכים בכ"ז הסימנים כי לפי הנראה אם גם רבי כתב המשנה ור"א הגמ' על ספר ע"פ הכרח וסמכו על הפסוק עת לעשות בכל זאת לא הי' ההכרח מהם ללמוד רק מתוך הכתב ואדרבה הם וחבריהם ידעו ג"כ נזק המגיע ע"י כתיבת תורה שבע"פ והתאמצו ג"כ שעיקר הלימוד התורה תהיה בע"פ אשר ע"ז עוד הצרכו להסימנים אשר היו להם מימי קדם ובלא"ה מהמשנה אין ראי' כי רבי שמר דרכי המשניו' כמו שהיו לפניו ומשנה לא זזה ממקומה ובפרט אם גם נכתב התורה שבע"פ בכ"ז לא הי' קונטרסים לרוב והוצרכו רוב תלמידים לחזור בע"פ המשנה עם הקושי' ותירוצים ופלוגתות בשם האומרים כפי הסדר שלמדו והוכרח להם הסימנים לאותות במקום שהשכחה והטעות נראה להם לאפשר, וראי' לזה כי גם הסימנים בש"ס אשר לא נמצא שמוך להם הלשון וסימנך כ"א מלת סימן לבד כמו שמבואר להלן עכ"פ מאוחרים הם שמורים או על שמות החכמים או על תוכן מאמריהם ולמה היה להם סימנים אלו והא כבר למדו מתוך ספר רק לפי שלא היה עוד להם בזמן הזה קונטרסים לרב

לא סובב על הפסוק כי אורך ימים ושנות חיים כ"א על הפסוק ושנות חיים ע' אשר הראם אליכם אישים אקרא והגאון מהר"ש ראפאפורט נ"י האריך זה איזה שנים בתשובה אלי על ענין זה:

והוצרכו תלמידים רבים לחזור בע"פ השתמשו בסימנים אלו. ומצאתי בכ"ה חלק ז' דף רכ"ד שאמר עד"ז חכם אחד אשר לא נזכר שם שמו ורק בזאת דעתו דעת אחרת שאמר כי נתחברו סימני' אלו בהתחלת כתיב' התלמוד בזמן שהי' סדורו' המסכתו' עם הפלפולים אך לא הי' עוד ספרי תלמוד ביד כל אדם כי אז לא היו צריכין לסימנים וניתי ספר ונחזי וסימנים אלו גם כן להתחלת כתיבת התלמוד וכה נעשה מהרה כל התלמוד מה שקבלו ע"י הקונטרסים ואספו אותן לאגודות ע"ש אשר כמו שכתבתי עד"א בפרט שעקר לימוד האמוראים רק בעל פה ומלבד המשנה שכתבה רבי כבר והברייתות שכתבו קצתם לעצמם במגלת סתרים אשר על כן נקראו דבריהם בש"ס שמעתתא ר"ל הלימודים הנשמעים לאיש מפי רבו או רעהו על כן הוצרכו לתת להם סימנים כאלה למנוע השכחה וברצותם לומר תמיד הדבר בשם אומרו שמו להם סימן לזכור על ידו כל מאמרי החכמי' וכאשר נכתב התלמוד אח"כ בימי רב אשי ע' מה שכתבנו לעיל הכניסו בתוכו גם הסימנים האלה אף שלא היה עוד הצורך להם אבל אם לא היו כבר נמצאים לא היה אז עוד ההכרח להמציאם ומחדש אשר יש ליישב עד"ז למה רק הסימנים רק בגמ' ולא במשניות חוץ במקום אחד כמו שנבאר לקמן ועיין מכ"ה רי"ט.

ובספר בה"ג נמצאו סימנים כמו שהעיר בכ"ה אשר אין לפנינו בש"ס המורה כי נשמטו כמה סימנים אשר היו בש"ס ולדעתי מה שאמרו במס' בבא בתרא קי"ג מאי משמע סימן אמר רבה בר רב שילא שכ' בהגהות לש"ס שהוא שם אמורא ובעל שד"ה לא הביא ולא העיר על מקום זה כי כאן הי' מלפנים סימן אשר באמת שוגי' הגמ' שם לפי המעיין קשה עיין שטה מקובצת רק מהסימנים אשר נשמטו בש"ס גם פה המקום אשר המלות מן הסימן נשמטו ומלת סימן הניחו בשכחה וכן משמע בשיטה מקובצת דלא הביא בשם הגמ' מלת סימן ע"ש מאי משמע אמר רבה בר שילא שנגלה שלא היתה כאן מלת סימן אם גם אין רחוק שכוונת הגמר' לתרץ הקושי' מאי משמע שבאמת אין ראיה ורק סימן הוא וכמו שאמרו בכמה מקומות אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, ויש סימנים בבה"ג הצריכים פירוש עי' ב דף ס"ח דשב דנג קשב ועיין שם דף ק"ה השתא

דאמרת סימנא מלתא להוי אינש דחזי תרסק תורי רובי סלקא קרא אשר בגמ' הוריות י"ב לא נמצא תרסק וגם התנגדות לש"ך שחשיב ישם כרתי אשר לפי המרדכי יכרתו שונאינו עיין מור או"ח סי' תקפ"ג ולגרסת הגמ' לחזי תחת יאכלו עיין הגהות רי"פ אשר ראיה מזה"ג ועיין ריף חולין פרק כל הבשר והלכתא בכל מילי הוי קינוח הפה בין בפת ובין במילי דאחריני חוץ מתמרא קמחא וירקא וסימנך תק"י אשר לא נמצא סימן זה בגמ' ובמס' ברכות כ"א אמו אין לנו אלא ארבעה אשר נדפס בצד הש"ס וסימנך המשה. ועיין שולחן ארבע דף כ. והמפורשים נתנו סימן לפרש דברי ר"ל ומגלה ד"ח שאמר על המשנה דמשתמש בתגא חלף זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה. עיין מהרש"א ה"א דהיינו באינו תלמידו ונתנו בו סימן תגא ראשי תיבות תלמיד גברא אחרינא, אבל בתלמידו מלאכו בכ"מ שהיו משתמשין בהם, וכן כתב הברטנורה במקום המשנה אבות פא ז"ל וי"מ תגא ר"ת תלמיד וכו' ולא קשה מה שכתב עליו בתוס' חדשים ז"ל ולא ידעתי למה כתבו השם י"מ אשר מבואר במגלה בשם ר"ל, כי כונת הברטנורה לא על דברי ר"ל כ"א על המפורשים דברי ר"ל דהיינו באין תלמידו ונתנו בו סימן כמו ש"כ המהרש"א. והנה מגלת איכה אשר חוץ מהקינה החמישית נכתבה כסדר אלפא ביתא וכן אשת חיל בספר משלי תהלה לדוד ותמניא אפי בתהלים וכן שם סימן קי"ב אשרי איש ירא ד' בלי ספק לא להראות כח בלשון עברית כדרך איזה פייטנים כ"א ע"ד סימן לכוונה מיוחדת עיין ברכות ד' וביאור לתהלים קי"ט ולפי מאמרם שבת ק"ד השתמשו באותיות אלפא ביתא לפי הסדר וכן עד א"ת ב"ש ללימודי חקי הצדקה ועוד לדברי מוסר והכונה וכן עניני רפואה נדרים כ"ד נוכל שמא לענינים אשר ע"י סימנים אלו שמורים הענין בזכרון, ובאמת שימוש הסימנים לא היה רק כמו שאמרנו לעזר ולמגן נגד השכחה בעת ומקום שחסרו הספרים כ"א גם לחזק הזכרון שלא יהיה ההכרח תמיד לפתוח הספר או לשאלת חכם בפרט בעניינים הנעשים בפרקים כגון לדיני תפלה נתנו סימנים למען לא יבוא לידי בלבול הצבור ויהיה נודעים גם ליחיד אם אין בן תורה הוא ובפרט לש"ץ וקורא בבה"כנ ר"ה ל"א בחלוקת פ' האזינו בשם רבא הזיו לך, הקריאה

והמפטיר בפסח מגלה כ"א אמר ר"פ ואפו סימן אמר אביי
והאידנא נהוג עלמא למקרי משך תורא קדש בכספא, שיר
המוספין בחולו של מועד סוכות סוכה נ"ה רב ספרא מנח
בהו סימנא המזבחי ר"פ מנח בהו סימנא המזבחי אשר עד"ז
ג"ב לענין קידוש פסחים רב אמר יקנ"ז ושמואל אמר יהנ"ק
סוכה מח' שמיני רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב (בתוספתא
אשר המקור בלי ראשי תיבות מתחלה) ועיין רש"י מגלה ל'
הפי' לענין מסורת פרשיות קטו בו וכו' ובתוס' שם ל"א ד"ה
ר"ה לענין המפטיר בשבת פ' פנחס עד ר"ה וסימנך דש"ה
נוע, ובא"ח סי' תק"ח וכן בפסיקתא פ' אמור דף ל' מיום שמתחיל
ספירת עומר וסימנך ב"ש אשר מהסימנים אלו הדינים עד וברש"י
עירובין נ"ז ע"א סימני תקופות ראשי התיבות עוד היום בפי
העם, וכן במלאכת הקדש שנמסר ליחיד כגון כתיבת ס"ת
מנחות כ"ט שעטנ"ז ג"ץ לסימן שאותיות אלו צריכות ג' זיונים
ועיין רא"ש הלכות תפילין ה' קטנות הפי' על הך דינא אשר
הביא רב אלפס אלפא ביתא דהוי בתפילין ד"ה ועליהן ח"ן
ג"ם גם להמנהג בשיטין ש"ה לא פחות מי"ב הובא ביו"ד סי'
רע"ה סעיף ז' שהוא לפי הגמ"ו ברמב"ם פ"א מה' ס"ת בשם
הרי מברצלוני נתנו סימן ד' גם בקדש ובהלכות שחיטה
וטריפות הוסיפו האחרונים על הסימנים בהספרים אשר
נתחברו בעד השוחטים למען לא יהיו מוכרחים תמיד לחפש
בספרים או לשאלת חכם בפרט שלא ישכחו הדינים הנצרכים
להם במעשה הבאה לפניהם נזכר להם ההלכה, ועד"ז מלאכו
בגמ' לקבוע סימנים לקבוע הלכתא כאביי נגד רבא חוץ מיעל
קג"ם או מלה אחת מהענין ב"ב קי"ד הלכתא כוותי דרב יוסף
בשדה ענין ומחלה ועיין תוס' מנחות ל"ב ד"ה מכעול ובהגהות
לש"ק אשר הערני בני מו"ה נחום נ"י כי אלה ועוד סימנים
עד"ז אשר בש"ק לא מרב אשי ורבינא אשר סדרו התלמוד וגמרו
הלכה כ"א הוספת גאונים היא לפי שלא היה להם עוד ספרי
הלכות נתנו סימנים ונספחים לש"ק כמו שאר הוספות אשר הן
בש"ק מהגאונים ואין מתנגד לפי שיש פלוגתא בהסימן יעל
קג"ם עיין תוס' קידושין נ"ג השייך רק אם יהיה הסימן מפי
אמורא כמו לענין מה שאמר רב בר"ה ל"א הזיו לך בין רש"י
ותוס' אשר דעות שניהם מתנגדות למק' סופרים כאשר הערו
המפורשים כמוצן ועיין תוס' סנהדרין ק"ע לענין הלכה כמר

בר רב אשי שחולק ר"ח ופסק כוותי בר ומיפך שבועה
וחיורי וכתבו עליו סימן כולו הפך לבן ובהגהות לש"ס.

והנה הסימנים הנמצאים בש"ס שהשתמשו בהם להגן כח הזכרון נגד חלוף טעות ושכחה הם על ב' דרכים:

א) כתבו לזכר הענין סימן אשר הוא פסוק דבר הלכה או ענין ידוע ונמצא בקשר הלשון וסימנך, רוב סימנים אלה נמצאו בשבת ע"ז חולין והרוב בש"ס הם מר' נחמן בר יצחק שבת ל"ג ס' ס"ו ס"ז עירובין סא תענית י' יבמות כ"א, ע"ז כ"ה נדה מ"ה ועיין ע"ז כ"ה אמר רבנ"י שאני לפורתא מאי סימנא שדרכו לברר ענין ע"י סימנים, ואם גם שונים הם בצורה ובתורתה פעולתם אחת כמו שאמרנו לעזר הזכרון נגד השכחה וטעות ע"ז מ' אמר ר"פ אי תני הכי תנא משכחת לי מוגרי וסימנך זה לי עשרים עיי"ש עוד כמה סימנים ע"ז ה' סימנך אחור וקדם צרתני ופי' רש"י שלא תחליף יבמות ט' וסימנך ומת נולד ויבם לפי שבאופן הנאמר שם חבורים ודבוקים כמה ענינים נוחים לשכחה וכאשר לפנינו בש"ס עד"ז נתינת הסימן לזכור ע"י הפסק במשנה כתובות ע"ז וסימנך אפרים ומנשה וברי"ף ורא"ש הגרסא מן מולדתך בני מנת סימן ועיין מה שא' ביבמות ס"ג מנא הא מלתא דבני בנים הרי הם כבנים ולא הביא שם הך פסוק אפרים ומנשה ובהגהות לש"ס דפוס פראג הביא מהגאון מה"ו ע"א ז"ל ענינים אחרים). לזכרון שמועה שלא לטעות בגרסת הברייתא נדרים פ"ט וסימנא (נ"ל וסימנך) ינאי פירש בבבא ראשונה יפר ואח"כ לא יפר ובבבא אחרונה להיפך, וכן שלא לטעות בדין חולין מ"ה לדידי מפרש אמר ר"פ וסימנך כפיא כאשר ברש"י שם בכורות ל"ה וסימנך ברקא ועד"ז מצאנו ג"כ שנקט ענין מה לסימן עיין עירובין ג והאי דקתני יתר מפתחו של היכל סימנא בעלמא עיין רש"י שלא תחליף גרסא דעשרים ושתים וכו' או בהשיעור שנתן חכם אחד מכות כ' איכא דמפיק וסימנך בהרת כגריס ועד"ז פסחים ק"י אמר ר' יוסף תרי דחמרא וסימנך זה הכלל, כל המחובר מן החמור במקום ספק אי תנא זה מן האוסרים או מתירים שבת ס"ז וסימנך סמך סמך ובירושלמי הגרסא במשנה להיפך ומצאתי בהג"ה לש"ס ירושלמי שהעיר ע"ז, שלא לתחליף שמות החכמים אשר הם בפלוגתא שבת ק"י וסימנך סיסאני עיין שם בתוס' ומהרש"א פסחים, חולין מ"ו

וסימנך עשירים מקמצין, שם י"ט ישמעאל כהנא מקצייו כהנא תענית י' כ' צילאי בעי מיא עיין ערוך סוכה כ"ה וסימנך אמבוהא דספרי, נדה מ"ה רב ור"ה דאמרי וכו' וסימנך וזאת לפנים בישראל אשר לולי דברי רש"י שם יש לפרש לפי שתיבת בישראל עולה מספר רב ורב חנינא והעירני הגאון מהר"ץ חיות ז"ל שכוונתי לס' אמרי שפר אשר לא ראיתי ומצאתי כעת גם בשמו בספר סדרי טהרה על נדה בחידושיו, בכורות נ"ז רב ספרא אמר וסימנך שמעתתא תנו רשב"י; אם יש לטעות בדעת חכם יומא כ"ג ונשכו גברי לגברי שחזר ר' ישמעאל עיין תוס' שם, במחלוקת מקומות בדעת חכם שבת ק' קרי לו בבלאי וסימנך עד דאתא מפומדיתא; אם שם אחד לשני חכמים לדעת איזה היא פסחים קי"ד ר' יצחק בן אחא דשמעתא וסימנך שמעו נא אחי ורעי (כצ"ל כמו שהוא בהגהות לש"ק שם שהוא פסוק בדברי הימים א' כ"ח ב') ב"מ קי"ז וסימנך יוסף הורד מצרימה ובן ב' מקומות אשר להם שם אחד קידושין ע"א וסימנך הא דמישתעי משנית „אם שם אחד לשני חכמים" ועיין עירובין דף ע"ג ע"א בתוס' ד"ה ודניאל בתרע מלכא בשם ר"ח וסימנך בבא שער תרע שער פי' ר' יהודה בן בבא מתיר בעבדים ובבא ותער הכל שער אשר הפסוק שם לסימן ולטעם ועיין ריטב"א אם הפלוגתא על שמות חכמים הדומות בשמותיהם ע"ז ק"ט וסימנך מתניתא מלכא עי"ש בתוס', אם יש פלוגתא לענין מחלוקת אמוראים כתובות כ"ד רב ושמואל ומנח לי סימנא יתמא וארמלתא שלא ופוק (צ"ע אין כאן הסימן על לקוט ומש"כ רש"י יתמא לקוט לא ידעתי ומציין לרש"י הוראה זאת עיין רש"י ותוס' ע"ז כ"ד ד"ה וזמורה דיתמא ועד"ז חולין קמ"א יתמא והנה ברי"ף הגירסא סימנא נקיטא יתמא שלא ופוק ארמלתא שלחופוק אשר מלת נקיטא צריך פי' ודוחק שהוראת נקיטה מקובל לנו ומצאתי בחידושי נימוקי יוסף הנדפס סוף הרי"ף דפוס פ"ב ז"ל ואמרינן בגמ' שכן הדין בלקיט ומנח בי סימנא לקוטי יתמא שלא ופוק ארמלתא שלא ופוק אשר עד"ז ברי"ף הוא טעות ותחת נקיטא צ"ל לקיטא והסימן שם יהיה נכון גם על לקיטא ויש לומר לפי זה ברש"י שאין כוונתו לבאר מלת יתמא שהוראתה לקיטא כ"א להעיר שבגמ' צ"ל מה שחבר לקוט כמו שהוא ברי"ף ואפשר שאין זה מרש"י אלא חכם א' הגיה זאת בגמ' שלו שצ"ל בגמ' כמו ברי"ף

מלת לקיטא והמדפיס לקח זאת ברש"י אשר עי"ז לטעות כי רש"י מפרש יתומה לקיטא, ולדעתי רב לא נתן סימן זה כ"א רב בהנאה שאמר שהפלוגתא של רב ושמואל בלקיט כמו באלמנה ע"ז נתן רב בהנאה סימן ולא רב, אבל עכ"פ לגלות יתומה בגמ' ורי"ף אין הבנה ואפשר שקובב על הפלוגתא של רב ושמואל הנאמר לעיל ונזה שרב אמר הלכה כאבשי יהודה ומליאין אותה בעל כרחה עיין בעה"ג ורמב"ן אי בגרסה ולקיט שין אשר לזאת נתן הסימן לדברי רב ביתומה אלמנה ולקיט): אם חכם אחד אומר הלכה בשמו ובשם אחרים כתיבות ל' סימן קטנים כתבו ובזבזו או מוסיף על חבירו יבמות כ"א וסימנך דעילאי דרב אם יש פלוגתא בין החכמים לענין השיעור שלא תטעה מי שאמר מאה ומי שאמר אלף עירובין י"א וסימנך ומתניתא מוזג' אבר אחד משער בהגדול ואחד בהקטן ולדעת ב' לא בהשיעור בינוני שבת ל"ו וסימנך אחד המרבה ואחד הממעיט, הפלוגתא הנתקיימה להלכה למעשה לדעת מי נעיד כזה ומי כהחולק עליו ברכות י"ז וסימנך חד כתרי על הזמן ופעולת חכמים ב"מ פ"ז רבי ור"נ וכו' רבינא ורב אשי סוף הוראה וסימנך אבינה לאחריתם, לדעת גבול האיסור לפי דעת קלת חכמים חולין מ"ה וסימנך היתה דמתנח ב' ממאה, כנגדו בבילים ניכר עיין תבואת שור, שם מ"ו סימנך כתנא דוורדא דמתנח בי ריאה, וכן על דרך זה לגבול הטומאה חולין קכ"ה וסימנך דקל"א עיין רש"י, להבדיל בין מיני אסור והתיר הדומים יש סימנים רבים חולין ס"ב ס"ג עיי"ש מן פסוקים והלכות ורב בוחר שם וסימנך פירוש רשינא עיין אגרת בקורת שהיא הוספה ממאורי בתראי כי פירוש מי ערך ב' מאות שנים אחר חתימת התלמוד ומלאתי כעת בב"ח ח"ג שהאריך שם חכם אחד בלי הזכרת שמו בענין זה, עי"ז ל"ט חונרא וכו' וסימנך טמא טהור טהור טמא, קדש לה' עיין תוס' ועד"ז להבדיל בין טהור וטמא בבני אדם קידושין ע' ב' זרעיתא בב' שמות דומות, ב"ב ל"א איומא דאבהתם וסימנך טמא טמא טהור טהור (להיפך כמו בע"ז ל"ט) ומלאכו גם סימני רפואה ע"ד האמור כמו שהבאתי לעיל המאמר כולא קמא לעינים נדרים, וכן ע"ז כ"ח ודף כ"ט ללבא חוורא וסימנך יין ישנה, לרואה וק' ורוה אלהים, לכדא בשברא וסימנך וכדה על שכמה (עיין רש"י וכידוע שלמוד ורים מאותיות למנר

המתחלפות) ועד"ז להיפך בסימני חולי יומא כ"ה זהרא דשמשא וסימנך דנא דחלא שברורי וכו' בפרט אם הטעות לרפואה יבוא לידי סכנה ע"ז כ"ח וחילופא סכנתא עיי"ש עד ת"ר, שבת ס"ז וסימנך תפילין, גיטין ס"ט וסימנך אילא רעיבא וכן בכל דבר לעשות על אופן הראוי ומוע"ל שבת נ"א סימן לב חכם לימינו ב"ב כ"ד וסימנך מנורה בצפון שולחן בדרום סימני מטר איזה לברכה תענית י' וסימנך מהולתא חרי' דעזי (סימן זה מתנגד קצת לחק דרך ארץ ואם ידבר אדם בלשון נקיה ודרך ארץ וכ"ש לעשות סימן מתנגד לזה) אלה וכאלה הסימנים לפי פעולותיהם השונים אשר בכולם נמצאו סמוך להם לשון „וסימנך". ובירושלמי אשר גם עלד"ז נמצאים רק מעט סימנים בכ"ז לפעמים סימן שאין בבבלי עי"ש במס' שבת י"ח אמר ר' חזקיה וסימנך וכן תהא מגפת הסוס הפרד.

ב) לפנינו בש"ס סימן מורכב או ממלות שלימות מן הענינים הנמצאים שם, ואם גם לכל מלה בפני עצמה יש הבנה והוראה בכל זאת לרוב אין המשך ופי' לחבור וקשור מלות אלו למאמר שלם, או נתחבר הסימן מראשי תיבות של מלות הענין אשר לרוב גם כל מלה בפני עצמה אין שום הוראה וכוונה, וכאשר לפנינו בסימנים אלו בראש או בסוף מאמר הסימן שמוכה מלת סימן ולפעמים גם בלי מלה זאת אבל עכ"פ לא נמצא מלת וסימנך כמו באלו שהובאו באות א' והנה מן ב' אופנים אלו לא מצאתי בשום משנה חוץ פעם אחד סימן לאלה, לאופן הראשון סימן מורכב ממלות שלימות במשנה מנחות ק"ז סימן ועלים וכו' עיי"ש בהגהות לש"כ, ולהשני סימן מורכב מראשי תיבות במנחו' נ"ו בשם רבי יהודה שאמר שלא תטעה זד"ר זה"ב עיין ברטנורה לפי שדרך של ר' יהודה לתת סימנים כמו דצ"ך עד"ש באח"ב (בספרי פ' כי תבוא ועיין הגמ"ת ברמב"ם ה' חמץ נוסח הגדה דף ל"ו טעם לסימן זה בשם הראב"ן ריב"א וי"ח, וגם באבודרהם דף ע' שחקרו שמות הכנוים אלו עיי"ש ומ"כ בשם הירושלמי ותנחומא ולי לא נודע חוץ משני מקומות אלו שר' יהודה נותן סימנים*) ורק בגמ' נמצאו דרכי סימנים אלו ואין כוונתי פה לדבר על מה שנמצאו לפעמים מלות בראשי תיבות אשר לרוב

*) ואפשר שהכוונה שר"י נותן סימנים כיון שאמרו מנחות כ"ה ע"א סיומא בעלמא עיין ברש"י ותוס' שם שקאמר ר' יהודה שלא תטעה ושלא תסכם באיזה מנחה לסימן שעי"ז אתא לאדכורי.

מפורשים אח"ז בגמ' ורק נקצר בלשון ישתמש בראשי תיבות ברכות כ"ח ללעע יפה, פסחים ק"ז רב אמר יקנה"ז קובה פזר קשב שם ע' גנבך רבקש סנהדרין פ"ו חי"ב עליו משום כשג"ז ע"ז לע' אמפ"ג רמ"ה ומ"ג (בתוספתא אין בר"ת וגם אין בהסדר כמו בגמ') מנחות כ"ח דדמי לי בזב ושם כ"א דכין תבשע מתבשם וכו' דכין יגיל משאינו יגיל עיין בהגהות לש"ס גרסת רש"ק ובפסיקתא זוטרתא פ' לו דף י' בשם ר' טובי' באריכות לענין הגרסא נכונה, חולין כ"א והאיכא בקצר אשר עד"ז מלאכו יומא י"ח שאמר קומכוק בשם ר"מ אבי חגבי וכן ביבמות שכן פנ"ק עכ"ק מחפ"ז שם דף צ"ד שכן הדס עב עיין רש"י וכן שם דף ק"ט במלות שליחות מעשים כרותים בדבר העבד שכ' רש"י סימנא ובהגהות לש"ס (בשבת כ"ה צריך למחוק לדעתי מלת סימן גבי פנק עכב וכן גבי מחב"ז שם ול"ל כמו ביבמות אשר לפי הנראה כתב שם חכם אחד מלת סימן לפרש והמדפיס לקח בגמ') ועד"ז מגלה כ"ה שרי לבזבוזי בגימל שין עיין רש"י אשר היה מורגל בפה כי בכל אלה לא יזכר ולא יפקד מלת סימן ואם גם בלי ספק כאמרו ונשנית בראשי תיבות להיות נזכרים בן ועיין נדרים כ' ע"ב אמר ר' לוי אלו בני תשע מדות אסני משגע"ה שכ' רש"י שם סימן הוא אשר מפורש בבה"ג דף כ"א ע"ב במלת סימן וכן מ"ש בסנהדרין פ"ז הי"ב משום כשג"ז בבה"ג דף ו' במלת סימן וכן בתנחומא פ' בשלח ל"ד ע"ב סימן אחר משוקדים אשר לפנינו במס' יומא כ"ז בלי מלת סימן, כי אלה סימנים אשר בתוכם גם איזה שיש להם הבנה כמו פזר קשב בכ"ז כמו שאמרנו רק על דרך קיצור הלשון הם ואם גם לפי הלשון של ר' יהודה היה נותן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב יכונה בשם סימן ורק על אלה אדבר אשר נראה ונגלה לפנינו שנתנו לנו לסימן ונקבעו בגמ' מלות אשר בחרו לסימן מסוגרות כדמות חצי לבנה או ע"י נקודות לפעמים בקוים על ראשיהם אשר באיזה סימנים הקוים בטעות נרשמו לפעמים באמצע המלה ולפעמים לבסוף אשר צריך לתקן בכל הסימנים בש"ס שיבואו הקוים תמיד או בסוף האות או בסוף תיבת המלה ומלבד דקדוקי עניות אלו ימצא הבודק בסימנים עוד כהנה ולא דורש נקודות אני לאמר לו לקו, ומה שמצאתי לנכון להעיר בפרט הטעיות אשר בהם לתקן כ"א יבוא על מקומו ופה

אדבר רק על מהותם ודרכם ומה שידובר עליהם בהספרים אשר הם תחת ידי. והנה בספרי הראשונים לא מצאתי שדברו דבר על סימנים אלה ומי לנו גדול מרש"י שעשה לעצמו סימן חדש בתמורה דף י"ז ע"א יאסף יפלל אשר נבוכו המפרשים ליישב והנכון בעיני ומש"כ ע"ז בספר סדר המשנה דף כ"ז ע"ב אשר לפעמים מפרש על מקומות הסימנים השייכים לאות א', אבל בסימנים אלה חוץ ממלה י"א סימן שסדך שמפרש שלמה סנהריב דריש כורש ורק עוד במקומות מעטים אשר יבין הלומד גם בלי פירושו הצריכים פירוש ותיקון שתקן רש"י, ורק שנים מספרי הראשונים אני יודע א) תוס' בשם הר"ת מנחות כ' ד"ה של אחרים לפרש אלף אחרונה מן מלת טמא, ב) תוס' חולין ד' ע"א ד"ה מכניס שהאיר לנו דרך כי כוונת בעל המסמן להעיר על המקומות שמוצא ר' מנשה במס' חולין *) עי"ש שכ' ומיהו במקומות אחרים וכו' ותמהתי על השל"ה דף ת"ז ע"ב אות ס' ד"ה סימנים שמבאר עד"ז הסימן בשבת ל"ד בגופי' מורא לפרא דהבלא דמלתא אשר אמר שם כי הוא נעלם ומין כל חי שכוונת הסימן על המקומות שנזכר רב אבא אמר רב חייא בשם רב עי"ש ולא העיר כי תוס' בחולין היה לו לעינים בפירוש הזה ובפרט בלי הכלל של תוס' יהי' פירושו נדחה כי מצאנו עוד הלכה ממנו במס' נדה ע"ו אמר רב אבא אמר רב חסדא אמר רב בדקה וכו' ורק ע"י הכלל של תוס' דבריו נכונים שכוונת בעל המסמן רק על המקומות במס' שבת ומצאתי במהרש"א שפירש ג"כ כהשלה רק בצירוף דברנו וכן

*) עוד היום ימלא המבקש לדעת מן תנא או אמורא כל דבריו המפוזרים בש"ס שכר טוב בעמלו לכונס עניינים אשר עד"ז באתי להגיה במס' ב"ב ד' קמ"ה אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בכל מקום שנהגו להחזיר מחזירין תרגומא נהרדעא שאר בבל מאי אשר ל"ע בעיני לפרש ולדעתי במקום בכל בכף צריך להגיה בבל בבית כפול והכוונה כמו שמצאנו ב"ק דף פ"ג אמר ר' יוסף בר מניומי אמר ר' נחמן בבל כעיר הסמוכה לכפר דמי תרגומא נהרדעא ופי' רש"י בבל שם. מדינה ועיר אחרת נקראת נהרדעא וכן בעירובין מ"ה אמר ר' יוסף בר מניומי אמר רב נחמן בבל פי' במדינת בבל מקום שנהגו להחזיר מחזירין וע"ב אמר תרגומא נהרדעא פי' על אותו העיר סובב ולכן טוב הקשה לנכון שאר בבל מאי ונדפס בשינוי בבן חנניא לשנת תרדג.

שם בהגהות לש"ס (נמצא מאמר בשם חכם זה ג"כ בשבת כ' ע"ב הכל מודים שאם נתקלקלה ומצאתי שהעיר גם בספר סה"ד ע"ז ואם בכל זאת יש להעמיד דבריהם לפי שבמקום הזה לא נמצאו דבריו להלכה מיוחדת ורק להשות המחלוקות בכ"ז חידוש שהשל"ה ומהרש"א לא העירו ע"ז ובדרך הזה אשר הראה לנו תוס' יש לבאר הסימן במס' סנהדרין נ"ד (סימן משפט מענה מטה) כי הגרסא נכונה לא כאשר שם בגמ' לפנינו אמר ר' פפא כ"א כמו שהעיר בהגהות לש"ס שם שצ"ל רב אחא בר פפא והנה שם חכם זה ג"כ בסנהדרין דף ל"ז דיני נפשות מה"מ אמר רב אחא בר פפא אמר קרא לא תענה, וגם שם ע"ב מה"מ אמר רב אחא בר פפא דאמר קרא לא תטה אשר לזאת כוון בעל המסמן דבעל המאמר רב אחא בר פפא המובא פה לענין משפט ג"כ בסנהדרין עוד ב' פעמים לענין מענה מטה ועל דרך התוס' בחולין רק במס' סנהדרין כי במסכתות אחרות הובא ג"כ עיין שבת קמ"ג ספ"ז ב"ק דף ע"ב. גם לבאר עד"ז הסימן בסוטה דף ל"ה (סימן אמת לבדו נו"ה) אשר לדעתי יש כאן טעות וצ"ל תחת לבדו לבדו בכף וסובב על ג' פעמים שנאמרו בסוטה ר' יוחנן בשם ר' מאיר אשר הוא בדף ל"ה כל לשון הרע שאין בו אמת, דף י"ב ג' פעמים לבדו פוסל אותו רשע, דף מ"ה כל שאין מלוה ואמר לי חכם אחד שלפי הנראה לו ראה הערה זאת בספר אחד ואין להשיב כי גם בדף ל"ו ע"ב והשב באיתן קשתו ומצאנו אמר ר' יוחנן בשם ר' מאיר כי לפי הגרסא של עין יעקב אין הגרסא ר' מאיר אלא רבי והגאון מח"פ נ"י כתב לי שלדעתו גרסת הגמ' נכונה ר' יוחנן בשם ר"מ לפי מש"כ רש"י חולין ק"ג ע"ב כל היכי דקתני משום פלוני לא שמע מפיו אלא מפי אחרי' א"כ ר' יוחנן שהי' תלמיד של רבי כמבואר בהקדמת הרמב"ם לס' י"ה שמע בל"ס כל התלמודים ודרשות רבי מפיו ומש"כ ר"מ שהי' כמה דורות לפני ר' יוחנן ולא שמע הלכה או דרשה מפיו כ"א מפי אחרים גרסת הגמ' שלפנינו אמר ר' יוחנן משום ר"מ יותר נכונה. והנה גם בספרי האחרונים אשר בביתי לא מצאתי חוץ מהשל"ה ומהרש"א שהבאתי על הסימן בשבת ל"ד מי שנדבר בעניני הסימנים חוץ במהרש"א חידושי אגדות על הסימן צדק גשם קם בסנהדרין ל' שכ' שם בשם ספר ישן

שהגירסא בסימן הוא צדק קנס סימן לחכמים השואלים בענין תחה"מ ולחכמים המשיבים להם ע"ש לפי דבריו הגירסא תחת כופר קיסר כאשר הוא בעין יעקב ואם גם יש עוד שאלת מין לגביהם בן פסיקא לא מקומו עליי או שהשואל מין נכלל ג"כ באות מ' וגם הגימ"ל מן גביהה נכלל בהגימ"ל הסובב על גמליאל. ואחריהם בס' תורת נביאים ונאמר ל"ח דף י"ד על דברי רש"י ומגלה י"ד נערי לא גרסינן אשר ברש"י הנדפס אצל עין יעקב הגירסא כעדי עיין מהרש"א אשר כתב בשם גאון אחד שהכוונה דמלה נערי היה נדפס שם בגמ' לסימן על שמות המתרצים ר' נחמן דיכל רבנן ור' יוחנן וזה היה הסימן של נערי נ'חמן יהושע' ר'בנן י'וחנן אשר ע"ז כתב רש"י דלא גרסינן דרבב"ח בשם ריב"ל לא בא לפלוג על ר' נחמן וכן הובא פירוש זה בשם מקום שמואל בספר תשובה ומאהבה תשובה ע"א אשר לולא דבריהם ישלומר ג"כ ע"ד שאמרנו כי אם אין זכרוני כוזב לי לא נמצא רבב"ח בשם ר"י בן לוי רק כאן במגלה ובמס' ברכות כ"ד ה' ומהלך י"ט קריאת שמע, חולין מ"ה נטלה הרצועה שלפ"ז יש לומר שבעל המסמן לומר על רבב"ח בשם ריב"ל שלא נמצא בש"ס רק ג' פעמים ותחת נערי צ"ל נהבי פי' נ'טלה הרצועה בחולין. ה' הולך ברכות. ב' בנימין יהודה שמתרץ כאן אשר אין זרות ונמצא עד"ז בפירושינו על הסימנים בש"ס אשר לפ"ז לנכון יותר שהביא הסימן קודם תי' של רבב"ה בשם ריב"ל אשר הי' להביא קודם ר' נחמן אם היה סובב גם עליו אם גם לפי בעל מקום שמואל יש ליישב לפי שר"ל צריך לתי' של רבב"ח בשם ריב"ל לפרש דבריו. חוץ מספרים אלו לא מצאתי מי שמדבר בענין הסימנים, ודי לנו בהדרך אשר הורו לנו ולי רק להוסיף מה שמצאתי בעברי עליהם כי כוונת בעל המסמן הן אם נותן הסימן ממלות שלמות והן מראשי תיבות או על שמות החכמים ואו על הענינים המובאים אחריהם סובב ורק בזבחים דף ז' (חטאת סימן) בא הסימן בסוף וסובב על הדינים המוקדמים של רבא, ושם ע"ז ע"ב (ולא הותר סימן) וגם שלפעמים מורכב הסימן יחד מן שמות החכמים וגם מן תוכן דבריהם ובעל המסמן אוחז שתיהם לקח מקצת מן שמותם ומקצת מתוכן דבריהם וחברן יחד, רק בכל זאת גם על דרכים אלה אין להסיר כל אבני מכשול ועוד

רבים מהסימנים אשר להם דרך זרות וגם רבים קשים לבדיקת השכל הצריכים ביאור וגם תיקון במקומות שהם משובשים ע"י הדפוס כי מעת אשר ספרי הש"ס לפנינו וחדל הטעם כי ע"י תכלית לזכרון, ועזר ומגן נגד השכחה חלוף וטעות אשר מטעם זה לא מצאתי סימנים אלה בש"ס ירושלמי וגם בש"ס בבלי לא נמצאו בכל מסכתא, וגם לא במדרשים ובספרי הפוסקים, ועין יעקב חוץ בפסיקתא זוטרתא פ' מצורע דף כ' טובי' בר אליעזר נתן בהם סימנים אמירה מופת תפניכם אשר הוא מאוחר וכן בזוהר פרשת וירא ד"ה ויבוא אלהים וסימנך ולאחותו הבתולה ובס' בה"ג ואין איש שם על לב לשום עין עליהם וגם בעלי הגהות לש"ס רק באיזה מקומן הערו עליהם, לכן אמרתי לא נוכל להעלים עין מהם כל זמן שהם לפנינו בש"ס בלא תיקון וביאור ולמה יאמר ציון נזוב ושכוח אני מישראל, אראלי שמה ואין איש שם על לב להעביר קולי השיבושים וטעיות. ואם רבים אין משגיחים על דברי השל"ה שכ' ס"ז שסודות גדולות מרומזות בסימנים, וקוד ה' ליראיו גם לפי הנראה סימנא מלתא לפעמים ונכלל בהם מליצת מוסר ויראה, לאיך מי לא יכעס הסימן במסכת ב"ב ע"ד (סימן כל שעה ירדן) ע"ד שאמרו גלגל חוזר בעולם וכן במקומות אחרים אשר הערנו עליהם, בלי ספק יש רבים אשר רב טוב צפון בתוכם ואם רק הם מונו מחסרון ידיעות הנצרכות להם אשר לזאת אמרתי לאסוף ולערוך אותם במחברת הזאת לפי סידוריהם בש"ס עם מה שמצאתי להעיר עליהם, ואם גם לא אוכל לברר מי, ומתי, ולמה כתבו סימנים במקומות אלה ולא במקומות אחרים יותר כפי הנראה לחילוף טעות ושכחה ובפרט על שנות את טעמו שלפעמים בוחר מלות שלימות ולפעמים מלות וראשי תיבות וגם באלה ברירת האותיות וצירופיהם שונים ומשונים אשר בל"ס השכל בכונה מיוחדת הנעלמה לנו, ולא נוכל לומר במקומות שצריך פירוש שיש כאן טעות הדפוס, בכל זאת למען ציון לא אחשה ואבוא לעורר על הבנתם ותיקונם ואולי ישמע חכם להיות דורש לציון ולרחם על מלאכה הישנה והרסה הזאת ומאסו הבונים לבנות ולכלות אותה עם כל ביאורים ותיקונים הנצרכים להציב הציונים כמקדם וסימנים הגרועים יעשה למוצקים להחזיר האבידה.

ברכות

לב ע"א סימן מעשים צדקה קרבן כהן תענית מנעל ברזל אם בין המאמרים בשם ר"א לענין תפלה לפי שדבר בערכה שגדול יותר ממ"ט וקרבנות הביא ג"כ שגדול ערך התענית מן הצדקה שכל אלה דרכי תשובה ומעבירין רוע הגזירה ורק מסברה שזה בגופו וזה בממונו בלי להביא ראיה כמו בהאחרים מן הפסוקים אע"ג שרבי אלעזר בעצמו ירושלמי תענית פ"ב דף ה' הביא קרא ע"ש תפלה צדקה תשובה וכו' איזה צום שאני חפץ בו הלא זה צום אבחרהו פרוס לרעב לחמך ומאי כתיב בו אז תקרא וה' יענה ועד"ז ברכות ז' אגרא דתעניתא צדקה. תענית ע"ז לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ממש שכן מצאנו באנשי נינוה לא נאמר וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא מעשיהם, בכ"ז לפי חק הסדר יהיה נכון אם לא יהיה הפסק בין עניני תפלה ע"י המאמר גדול התענית ולהקדים ולסמוך הך דר"א גדולה תפלה מן קרבנות להך מאמר גדולה תפלה ממ"ט ובפרט לפי הנראה אין מקום המאמר דרבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא שנאמר סכות (צ"ל דכ"ש תענית) כמו שלפנינו סמוך להך דר"א מיום שחרב בה"מ כ"א להך דר"א גדול התענית, ובעין יעקב מחוברים כל עניני תפלה מן ר"א בהשמטת דברי ר' יוחנן כהן שהרג את הנפש אסר לפנינו בגמ' לפי שגם הוא סמך דבריו על הפסוק ופריסכם כפיכם ואחר שהביא שם מענין תפלה גם מאמרים אחרים מגמרא הביא הך דר"א גדולה תענית יותר מן צדקה והך דרבא לא גזר תענית בד"ע. והנה

אם בב"ז רצון בעל המסמן ע"י נתינת הסימנים להיות המאמרים בסדר הזה כמו שלפנינו הי' לו להקדים ממעל ואח"כ תענית עכ"פ אשר בל"ק היה כן מקדם ורק ע"י המדפיסים בא מאוחר ויש לתקן ולהקדים בהסימן ממעל לתענית.

גז ע"ב הגוף מעין משיבין ומרחיבין סימן. ג' נכנסין לגוף עד סוף המאמר.

שם חמשה וששה ועשר סימן. חמשה אחד וששים סימן עד סוף הענין.

שבת

כה ע"א סימן פנק עכש וכו' ומחפ"ז סימן. לדעתי למחוק מלת סימן כמו שכתבתי בהקדמה.

לד ע"א סימן בגופיא זמרא ניפרא בחבלא דמילתא עיין הקדמה בשם השל"ה ומהרש"א.

נה ע"ב ראובן בני עלי בני שמואל דוד ושלמה ויואש סימן. דברי רשב"נ אמר ר' יוחנן שכל האומר עליהם שחטאו אינו אלא טועה וצריך להגיה בהסימן יאשיהו במקום יואש וגם להקדים מקום הסימן קודם המאמר כל האומר ראובן.

סג ע"א סימן זרות. לדעתי צ"ל ורעות ומוסב על הדרשות מן הפסוק ו'הדרך צלח עולין לגדולה שנאמר צלח ר'כב יכול שלא לשמה ת"ל ע'ל דבר אמת יכול אם הגיס דעתו ת"ל ו'ענוה צדק ואם עושין כן זוכין לתורה שנאמר ות'ורך נוראות ימינך.

קח ע"ב עזן לכון ואתרוג סימן. ג' תני ר' יהודה בר חביבא ולא לקח בהסימן בילה ורק ראש המלה.

קכט ע"א סימן שמנקר. שמות החכמים ש'מואל ר' יוחנן' ר' נחמ'ן ר' יוס'י ר'בא.

שם הקיז ברוח טעמא שהם סימן. דברי רב ושמואל ותחת זיקא לקח בסימן ברוח.

קמג ע"א שרבק שפ"ז סימן. שמות החכמים-ש'מואל ר'בה ר' הונ'א אמ'ימר ר' ש'שת ר' פ'פא ר' ז'כריה (מנ

המקשן רב אשי לא מסמן ואפשר נכלל גם בשי"ן של רב ששת).

קנו ע"ב ערל שח"ז סימן. ע'ולא ר'ב ל'וי שוברים הלכה כרב יהודה, ש'מואל ר' יוח'נן ז'עירי אמרו הלכה כר"ש. בגמ' זעירי קודם לר' יוחנן ובסימן מאוחר.

עירובין

יח ע"א דיו למנודה שבא זוכית נתקלקל במדה שלשה סימן. ומאמרים של ר' ירמיה בן אלעזר וצ"ל ומזוכות נתקלקל גם חסרו ב' מלות בהסימן והמאמרים כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה וכו' מיום שחרב בה"מ וכו' אשר בשמו שם.

יט ע"ב ארוך יותר בתל חילת אלר שיבשה סימן. איבעית אביי ורבא שם סימן.

נג ע"א סימן שמנה עשרה ושנים עשר למדנו בדוד ויבן ומאמרי' של ר' יוחנן. י"ח ימים גדלתי שנים עשר תלמידים כשהייתי למידן והמלות בדוד ויבן הן טעות וצריך להגיה בדורו לבן כי קובעות על המאמרים של ר' יוחנן רבי הושעיא בריבי בדורו לבן של הראשונים ומצאתי שוב בש"ס דפוס פראג כן בשם ש"ס דפוס ווינציאה וגם פה לא הביא בסימן מלה על מאמר של ר' יוחנן בסוף מניין שמחל לו הקב"ה. כי דוחק שקובע על שאמר שם דוד דגלי ומסכתא כמובן.

נד ע"א סימן ענקים לחיו לוחות חרות. דרשות של רבי אלעזר.

סג ע"א סימן זילא להכיא ומחליף איקא ויעקב. לדעתי תחת היוד במלת זילא צריך להיות רי"ש אשר בהוספת עי"ן אותיות אלעזר והטעות נלמה משום שתוכן הענין זילותא דת"ח. להכיא צ"ל ומהרוכיא או הוא בקיצור מלה אחת, ולפי שלא נזכר שם אביו לקח שמו ושם עירו, ובשאר החכמים לקח האב במקום בן ר"א בר תחלופא, ר"א ברי דרב איקא ר"א בן יעקב.

עה ע״א סימן חילוקה שלמה בבית יחידאה רבינא דלא משכח בפנים מקום הסימן שייך לעיל וכוונתו על הקושיות לרב דימי אמר רב ינאי.

צו ע״א שילי עלבי סימן. צריך פירוש אם מלת שילי סובבת על על המאמר בסמוך בשם אבוה דשמואל בר ר׳ יצחק שמפרש ישנות כל שיש בהן צרורות ומקושרות אשר ש״ר׳ שמואל יצחק או שמואל ישנות רצועות והוא סימן מורכב שם החכם ותוכן דבריו למה אות יוד בסוף וצריך להיות איזה אות מן מלת מקושרות גם על מה סובבת מלת עלבי כי הפי׳ על חדשות שיש בהן רציעות ולא מקושרות לא ככלל בה, וגם אין לומר שכוונת בעל המסמן על מאמר המוקדם לענין הפלוגתא בין ר״מ ור״י, ובפרט שמלת עלבי על מה שאמר ר׳ יהודה אמר רב לפרש לבתים וכוונת בעל המסמן לבתים ר׳ יהודה אמר רב׳ אשר למה הוראת הע״ן במלת עלבי עד״ז, וגם על מה שמפרש ר׳ יצחק בר״י דרב יהודה מחסיך עליהן ומביאן לכוונת עליהן ר׳ יצחק ברי׳ דר׳ יהודה הוא דוחק אשר עד״ז צריך פיר׳ ותיקון ועיין סה״ד דף ע׳ אשר אפשר תחת אבוה דשמואל בר ר׳ יצחק צ״ל ר׳ שמואל בר יצחק כמו לעיל דף ל״ו ע״ב אמר רשב״י מקום יש בראש.

פסחים

סח ע״ב עב״ם סימן אין הכוונה על תוכן כ״א על שמות החכמים ואין סוף מלת הסימן מם אשר לפ״ז סובב על עצרת שבת׳ פורים כ״א על ר׳ אלעזר, רבה, ר׳ יוסף והאות בסוף היא סמ״ך.

קיב ע״ב מק״ש סימן ג׳ דברים שצוה ריבר״י את רבי מ׳וס מקיא אסיתך.

קיט ע״א דיאש אדים כשדך מאודך סימן. דברי רשב״ג אר״י דוד ישי אחיו שמואל אחיו דוד ישי שמואל כולן שמואל דוד כולן ומלת מאודך פירוש מאודך כי עניתני

ועיין רשב"ם משום כבוד ישי ושמואל וכו' שאמרו מאודך ולמטה כופלין אותו.

במסכת ביצה וחגיגה לא נמצא סימן.

מועד קטן

כה ע"ב הכין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא ומנחם סימן. שמות חכמים הנספדים ור' תנחום בר חייא וכן החכמים הבאים ומאמר לא כשמן, גם בגמ' ומאמר יעקב ליוסי וגם תחת רב אשי בגמ' לקה בסימן שמואל וכן הוא בעין יעקב דרב שמואל בר יצחק ובשם ר' אשי אתעקרו כל ארזיא ע"ש עוד תחת ר' יוחנן רבי פדת ובמקום אלישב ר' יצחק בר אלישב.

במסכת ראש השנה לא נמצא סימן.

יומא

מז בין הביניים פשט מתן ופזר וחשב בחפין חבירו סימן. אם לפי הנראה קובע על הספקות של ר"פ בכ"ז ל"ב בין הבינים ספק הראשון בין הבינים ומהו פשט אם יש לומר שכון על מה שאמר ר"פ פשיטא לי מלוא קומצו, פשיטא לי מלא חפניו בכל זאת חסרים הסימנים על הספיקות קומץ בראשי אצבעותיו, חפן בראשי אצבעותיו, דבקו לקומץ מלא חפניו שאמרו מחוקות או גדושות אשר לכל אלה בהסימן רק מלה אחת, וגם מלת מתן אין הבנה כי אם גם לדחוק שהוא בדרך ראשי תיבות על הספק ח'פן בראשי אצבעותיו מ'למטה ולמעלה מן הל'ד ו'קרבן זו אלא זו אשר ל"ל המלו בכ"ז עוד חסרים מלות הסימני' כאשר אמרנו על ג' ספיקות האחרות ולדעתי חסרים בהסימן המלות קומץ חפן דבקיה אשר שייכים על הג' ספיקות ובמקום מתן ל"ל ומחק וקובע על הספק מלא חפניו מחוקות או גדושות אשר לכוון עד"ז אח"כ בהסימן

מפזר על הספק נתפזרה הקטרת וחשב על הספקות חשב בחפינת גחלים וכן על הספק חשב בחתיית גחלים וחבירו על הספק חפן חבירו.

במסכת סוכה לא נמצא סימן.

תענית

ח ע"ב סימן גייסות צדקה מעשה (צ"ל מעשר כמו שהוא בהגהו' לש"ס) פרנס מאמרים של ר' יוחנן.

טז ע"א רחוב תיבה שקים אפר אפר קבורה ומוריה סימן. הענינים שאמר עליהם הטעם.

מגלה

יא ע"ב סימן שסדך עיין רש"י.

כה ע"א בלת עקן נשפה סימן. נקראין ומתרגמין ב'ראשית ל'וט ת'מר עגל ק'ללות וברכות אזהרות ועונשין' אמנון' ותמר אבש'לום פ'לגש בגבעה הוד'ע עיין בה"ג דף ל"ו שלא הביא ה' על הודע ולקח ר' על מרכבה והסימן בל"ד עקן נשפר.

שם רעבדן סימן רעב נקרא ולא מתרגם ר'אובן מעשה ע'גל השני ב'רכת כהנים ד'ן לא נקרא ולא מתרגם דוד ואמנון' ובבה"ג לו רק הסימן רעב.

כז ע"ב זלפן סימן הנשאלים ותלמידיהם ז'כאי אל'עזר פ'רידא נ'חוניא אם לא מקום על שאלות האחרות במה הארכת ימים אמאי לא על השאלה אשר עד"ת מתלמיד לרב שאלו תלמידיו את ר' זירא במה הארכת ימים ואפשר לפי שר' זירא אמורא.

יבמות

סג ע"א סימן אשה וקרקע עזר זאת שתי הברכות חגרי פחת

המאמרים של ר׳ אלעזר כל שאין לו אשה קרקע זאת הפעם ונברכו שתי ברכות ובצין יעקב הגרסא שתי בריכות רק ומלת תגרי אשר לפי הנראה סובבת על המאמר של ר״א עתידין כל בעלי אומניות אין מובן ולדעתי בא הטעות מה שאמר שם רבא ומרוני לי תיגרי ול״ל במקום תגרי אומניות ומלת פחתי על מה שאמר שם בשם ר״א אין לך אומנות פחותה. וגם פה להעיר שלא לקח בהסימן מלה על מה שאמר שם אין פורעניות אשר לפי הנראה אין זה ר״א בר אבינא וכן הוא בילקוט עיי״ש בהגהות לש״ק:

פז ע״ב סימן אמר לי׳ לא נעשה מעשיה במיתה נעשה ולא נעשה בולד יבם ותרומה יבום ותרומה סימן סובב על תוכן דברי ר׳ יהודה לרבא אשר צריך תיקון כמובן גם יש למחוק מלת סימן הכפולה ולפי הנראה היו זאת שני סימנים נפרדים.

קב סימן התרת יבמה סנדל. על הדינים של ר׳ יהודה אמר רב בעמוד א׳ ב׳.

כתובות

יט ע״א סימן בא״ש שמות חכמים המתרלים רב׳א אב״י רב אש״י.

נג ע״ב סימן דגברי שק זרף מאנה ויבמה שנייה ארוסה ואכסה ומלת דגברי אין שייכות להסימן אשר דרך זר לו כי הוא מורכב שק זרף שמות החכמים של בעלי האיבעיות ש׳שת ריש לק׳יש אלעז׳ר ר׳בא רב פ׳פא והמלות מאנה ויבמה וכו׳ הן תוכן האיבעיות ומלת דגברי רק הוספה מיד מאוחר.

צא ע״ב סימן אלף ומאה מלות בכתובה יעקב זקף שדותיו בדברים עקיקין הדינים המובאים עד המשנה וכן הוא בבה״ג דף כ״ה ע״ב.

קידושין

כ ע"ב סימן עבד בית אלאים בית עבד קרובים ד' ספקות שם.
כא ע"א סימן הרם חבש זמן סימן בחוץ סימן על שמות החכמי' א"ל רב אח'א ברי דר'בא לרב אש'י איכא למפרך אל רב אח'א קב'א לרב אש'י משום דאיכא למימר וכו' א"ל מר ז'וטרא ברי דר' מ'רי לרבינ'א איכא למפרך.

גיטין

ח ע"א סימן ע"ב בר רק. בששה דברים שותה סוריא לא"י ולא"ל ע'פרה עב'דו המוב'יא ומעש'ר ר'וצה ליכנס הק'ונה שדה.

נדרים

כא ע"ב סימן אסי ואלעזר יוחנן וינאי שמות החכמים אשר באו לפניהם המעשים.

נזיר

נב ע"ב סימן יחיד שהוא גילגלת ואחד ד' תירוצים אשר לפ"ז חוץ ממלת יחיד אשר כוונה על תירוץ הראשון כל היכי דפליגי רבים לאפוקי יחיד ג' מלות האחרות צריכות תיקון ובמקום שהוא צ"ל מלה אחרת ומתירוץ שני כי קתני אבר מן המת, במקום גלגלת צ"ל גלח מתירוץ ג' כל היכי דנזיר מגלח וכן מצאתי בש"ס דפוס פראג ותחת ואחד צ"ל הדר מתירוץ ד' כי קתני כל היכי דהדר.

סוטה

לה ע"א סימן אמת לבדו לויה. דרשות של הפסוקים ויספרו

לשה"ר שאין בו דבר אמת, ויהא וכי בלבד וכו' עלה כעלה ובמקום לויה צ"ל עליה אשר על כל אופן הן אם הגרסא לויה או עליה בסימן זה מליצת תוכחה כי רק האמת לוית חן אשר תלוה את האדם בכל דרכיו ועניניו ורק ה"א האמת אשר תגביה את האדם על מרומי החיים והנכון כמו שכתבתי בהקדמה כי צ"ל לכדו בכ"ף.

לח ע"ב סימן מתאוה לברכה דוכן בעבודה כוס מכיר כהנה בעגלה הענינים של ריב"ל גם כאן לא מסמן על דברי ריב"ל כל כהן שלא נטל ידיו.

מא ע"ב סימן אף עובר גיהנם בידו נידה גולה מאמרים של ר' אלעזר ומקום הסימן לפני המאמר של ר"א כל אדם שיש בו חנופה מביא אף לעולם.

ב"ק

נו ע"א סימן העושה בשם ושליח חברו נשכר. הענינים בקושיות הגמ' והאיכא.

שם ע"ב סימן החזירה לעולם חשב חייא אמרת נשבר שבר. מלות הענינים אשר שם בקושיות הגמ' ומלת שבר לבסוף מן ליתא מסייע.

פ ע"ב חבר ביה בחן סימן על האומר מתריעין על התיכוף בשבת שהוא רבי א'חא בפ' משום רבי אב'א בפ' משום רבי אד'א בפ' (וצריך להגיה במקום חבר חבד בדל"ת) ואמרי לה אמר ר' אב'א בפ' משם רבי חי'יא בפ' משום רבי אח'א בפ' ואמרי לה אמר ר' אב'א בפ' משום רבי אח'א בפ' משום רבי חני'נא בפ'.

צט ע"ב קלן סימן. ראשי התיבות מהמשניות דר"מ ק'שרו ל'צבוע כ'שברה.

ק ע"א דל מ"פ סימן ג"כ ראשי התיבות מהדינים של ר"מ ד'ן. ל'צבוע המ'שכך. מחילת הכרס שנפ'רלה.

קב ע"א סימן קבן. יתיב ר' יוסף אחורי דרבי אב'א קמי דרב הונ'א.

ב"מ

כא ע"ב סימן פוגם ממקנטי כבשן. צ"ל ממקגטי כבשן המלות מן המשניות ובריתות אשר הן בת"ש וכן מבוקתני דמרי בר איסק לפי הסדר בגמ' עד סוף הסוגיא פ' ת"ש פירות ופוזרין, מ' מעות מפוזרות ג' עגולי דבלה ש' ולשונות ארגמן מ' המולא מעות מ' מאומתי כל אדם ק' קליעות בדרך ג' גנב וכן גזלן ודוחק שהוא כון שקובע על מה שאמר שם נעל ונתן ע' שטף נהר י' על הספינה אם היו שמתרץ יכול להציל ע"י הדחק כ' כיצד אמרו ב' בוקתני שאקלעי שם אמימר ומר זוטרא ורב אשי ס' או שקובע על בר איסק שדרכו לבחור האב במקום בן או שהוא מן אריס כי דוחק שתחת הנון צ"ל כף והב' אותיות כ' ס' הן ראשי התיבות מן כסיפותא בגמ' ע' ת"ש עודהו הטל ז' צ"ל ן' נו"ן ומצאתי בכ"ח מחברת ז' דף רכ"ג שהוא התחלת הקיפא דעודהו הטל כגבו ולדעתי הוא יו"ד וקובע על הת"ש דאמר ר' יוחנן משום ר' ישמעאל בן יהוצדק אשר שמות כל החכמים אלו ביו"ד ועיין בהגהות לש"ס שהוא ר"ש, וגם יש לומר שהוא ז' זי"ן ומסמן על מלת זו שאמר יצאה זו שאבודה ואם קובע על ר' יוחנן יוכל להיות גם נו"ן עיין שבת קכ"ט סימן שנמסר אשר הנו"ן על יוחנן אם גם לפעמים בוחר ממלת יוחנן אות אחר וגם אין דוחק שמסמן הנון על מלת נהר במאמר הזה ועל כל פנים הסימן כמו שלפנינו בש"ס צריך תיקון.

לב ע"ב סימן בהמת בהמת אוהב שונא רבצן ראשי המלות והעניינים אשר הביא לסיוע וכן מאלה אשר הן בקושי' ת"א

נא ע"א סימן זב רש. שמות המתרצים ר' אלעזר רבה ר' בש ורב אשי שאמר דייקא נמי.

סח ע"ב כמה עיזי ותרנגולין מעלין סימן. המלות מן ד' ת"ר.

ב"ב

ב ע"ב סימן גינה כותל כופין וחולקין חלונות דרב נחמן המלות בת"ש.

ט ע"ב סימן גדול ומקדש משה. ומאמרים של ר' אלעזר*) גדול המעשה בזמן שבית המקדש קיים. גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (גם שם בשנוי דר"א ומאי דכתיב וילבש צדקה כשריון הסמוך לזה) וגם בסימן הזה מליצה נחמדה.

טו ע"א יומשק סימן. י'שעיהו. מ'שלי ש'יר השירים ק'הלת.

שם קנדג סימן. יחזק'אל שנ'ים עשר ד'ניאל ומג'לת אסתר.

מא ע"א ענב סימן אם גם לפעמים בסימן חילוף האותיות מוקדמים להיות ומאוחר אשר לפ"ז יש לומר שסובב על מעשה דרב ע'נן (ולא כערוך ערך בדק שהגרסא חנן עיין בהגהות לש"ס) ב'דקא ר' נ'חמן אשר ל"ל ענן בית במקום כף בכ"ז נכונה שהכוונה על ג' הסיפורים שהביא שם רב ענן שקל בידקא. רב כהנא שקל בידקא אשר ל"ל כף במקום נון או שהוא הנון מן כהנא. ההוא גברא דדר ב'קשתא ב'עיליתא אתא מארי דב'יתא וכו' ומאי בעית בהא ב'יתא והבית בסימן סובב על אחד מהמלות אשר הן מסומן כמובן.

מו ע"ב עמלק סימן על עניני דת"ר ע'רב מ'לוה ל'וקח ק'בלן.

עג ע"ב סימן כעפרא דתכלתא ערקטיה עקרבא לשלתיה אם גם אין קשה למה לא נתן סימן על ענינים הקדומים מרבה

---

*) עיין שם ברש"י זכה למזל טוב אשר לא ידעתי לפרש את הכוונה משום דעשר לא בזכותא תליא אלא במזל איך מפרש לא זכה שלא זכה למזל עניים מרודים ולמה נענש אם אין לו לתת לעניים ועיין עין יעקב שהמאמר הזה זכה במקום שאמר ר' אלעזר בזמן שבה"מ קיים אדם שוקל שקלו עכשיו שאין בה"מ קיים זכה הלא פרוס לרעב לחמך ויש עוד נוסחא שלישית בילקוט שמעוני ישעיהו נ"ח עיי"ש ולדעתי היה כתוב ברש"י למעשים טובים בראשי תיבות למ"ט והמדפיסים טעו וכתבו ברש"י למזל טוב אשר עי"ז נכון לא זכה פי' למ"ט עניים מרודים תביא בית רק באמת ומצאתי גם ברש"י עירובין נ"ד ע"א שכתב זכה למזל טוב ובהגהות לש"ס דפוס פראג במס' יבמות ס"ג ע"א ד"ה זכה עוזרתו העיר על דברי רש"י בעירובין שכ' זכה למ"ט אשר באמת לפי הגמ' מ"ק דף כ"ח בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא וכן במדרש רבה פתיחת איכה רבתי אלו זכיתם פי' שהייתם צדיקים ועושי טוב וכן בכמה מקומות בש"ס ומדרשים נראה שהכוונה זכו הפי' על ידי הזכות של יראה ומעשים טובים אשר מטעם זה גם ברש"י עירובין נצמח הטעות ע"ד שאמרנו ובב' מקומות אלו במקום מזל טוב ל"ל מעשים טובים.

בר הנא אשר כבר אמרנו כי בל"ק היה לבעל המקיף כונה מיוחדת באלה לחשש טעות או שכחה בכל זאת יש להעיר שמלת טרקטיה בסימן לא נמצאת בהך מאמרים של רבב"ח ועיין נדרים ר"א ערק גבי עקרבא ומש"כ רמ"ל ז"ל בערוך ערך טרק. וגם חסר בהסימן מלה רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח לכן הנכון כדעת בני הב"ח המפואר מה"ו נחום נ"י שמלת טרקטיה הוא טעות וצ"ל במקומה קוטרא אשר רומזת על המאמר תא אחוי לך בלועי דקרח וכו' קא מפקי קוטרא ועד"ז גם בסימן להקדים המאוחר.

עד ע"ב סימן כל שעה ירדן מאמרים של ר' יהודה אמר רב ויש בסימן זה ענין מוסר במליצה כחודה ע"ד שאמרו במ"א גלגל חוזר בעולם פי' בכל רגע פגע בכל שעה אנו רואים יורדים ממרומי הצלחה.

שם סימן יונים גבריאל רעב על המאמרים של רב דימי אמר רב יונתן אשר במקום רב דימי אמר רב יונתן עתיד גבריאל צ"ל ג"כ כמו בהמאמר המוקדם והמאוחר תחת ר' יונתן ר' יוחנן ובעין יעקב הגרסא אמר ר' יונתן מאי דכתיב על יונים יקדה אמר ר' יונתן עתיד גבריאל אמר ר' יונתן בשעה שלויתן רעב.

עח ע"ב סימן זגס נכן. אבייא אמר דרבי אליעזר רשב"ג' (כדרכו לפעמים הא"ב במקום בן) ר"מ ר' נ'תן ס'ומכוס נ'חום המדי כולהו סבירא להו וכו'.

פט ע"א סימן אין מעייכין ואין גודשין באגרדמין ובליטרא שלשה ועשר נפש משקלות מוחק עבה לא תעשו לא יעשה המאמרים של ת"ר ובגמ' תחלה אין גודשין ואח"כ אין מעייכין ושני מלות לא יעשה בסוף הסימן יש למחוק כמובן.

צ ע"ב סימן אוצרי פירות אין אוצרין ואין מוציאין ואין משתכרין פעמים בבלים מתריעין ולא מוציאין על המאמרים בת"ר ובתניא נמי הכי ובמקום לא מוציאין נכון יותר אין יוצאין כאשר הוא בת"ר.

צא ע"א סימן מלך אבירהם עשר שנים שנפטר כתנשא לבדו. מאמרים של רב חנן בר רבא אומר רב ומלת מלך על אלימלך ומלת לבדו אשר לא נמלא בגמ' אפשר סובב על הקב"ה לפי שברא"ם הפסוק לך ה' פי' לה' לבדו הגדולה ושני מלות כתנשא לבדו על הך מאמר אפי רים גרגותא משמים מוקמי' ליה.

צא ע"ב סימן סלע פועל חרובא טליא אמרין. ומאמרים של ר' יוחנן

צב ע"ב סימן אשה ועבד שור שורין ופירות. העניינים שהובאו שם לקושי', ושורין על ליאה כתנאי שור שהיה רועה.

צד ע"א סימן כל תרי שטרי דר' אבין בר' נחמן אונאה וקבלנותא המלות מן עניני הקושיות אלשנא קמא

קיו ע"ב סימן לרב לפחד ויוסף איכפל מנשה יחשב כונת המשמן. על ו' קושיות שהקשה ר' פפא לאביי' וג' מלות האחרונות מן הסימן על ג' קושיות קי"א ע"ב.

קטז ע"א סימן הדד עני וחכם דרשות של ר' פנחס בן חמא.

קכב ע"ב סימן כפסס, שמות החכמים אמר רב נחמן אמר רב פפא רב אשי מ"ר בר רב אשי.

קנא ע"א סימן זוטא אימי דעמרם מתרתי אחותא רב טובי ורב דימי ורב יוסף. סיפורי המעשים ולריך פירוש על מאי סובבת מלת מתרתי אי משום דבמעשה היו ג' אמהות ושתי אחיות או על אימי דרמי בר חמא שכתבה ל"ב בניה או על אחתי דרב טובי שכתבה ל"ב אחיות ולדעתי למחוק מלת מתרתי וגם נכון יותר במקום זוטא זוטרא כמו שהוא בש"ס דפוס פראג ותחת רב יוסף בר יוסף.

קנד ע"א סימן מכיח ר' מ'איר ר' נ'תן ובר י'עקב ח'כמים.

ע"ז

ד ע"ב יום מעיד ניקף בעגל סימן. מאמרים של ר' יהושע בן לוי. בסימן זה נרמז דבר מוסר ע"ד שאמרו אין לך יום שאין לך מעון העגל שנאמר ביום פקדי ופקדתי.

סנהדרין

ו ע"ב סרמש בנקש סימן. תנאים המובאים ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ר' אליעזר' אומר הרי שגזל ר' מ'איר אומר לא נאמר בולע ר' יהוש'ע בן קרחה אומר מלוה לבלוע. קשי' ליה לרב'י

אלא רב״א אומר אף על פי שלא שלם (בע״י ליתא כמו שהעיר בהגהות לש״ס) ר׳ שמעון בר מנסיא אומר שנים שבאו לפניך וריש לקיש אמר שנים שבאו לדין עיין בהגהות לש״ס ר׳ יהושע בן קרחה ולא הביא ר׳ מן חנין שאמר לא תכנים כמו שהוא בהגהות לש״ס בשם התוספתא שלא נזכר רבי חנין כלל.

ז ע״א שמעי ושתי שבע זמירות הוא סימן. הסיפורים שאמר שמואל לר׳ יהודה דשמע ואדים חלפוה. אתרתי תלת גנבא. שב בירי לשלמנא. לזמר זמר ולזיל באורחא. ועל שני הסיפורים האחרונים דאמר׳ רב שמואל לרב יהודה בעלמים יונק. גם איש שלומי אשר בטחתי. לא הביא בסימן רק מלת הוא או כמו שהערכו דפעמים לא מסמן על כל המאמרים, ואפשר שיש כאן טעות הבא מן המדפיסים שבסימן היו ב׳ מלות היא על העובדא היא כייתא ודיקולא שפיל ומלת הוא על עובדא ההוא דקאמר איש שלומי והאמין המדפיסים שמלות הכפלות הן טעות ולקח רק מלת הוא והשמיט מלת היא אשר באמת היו שניהם מן הצורך לב׳ ענינים ועד״ז יש להגיה ולהוסיף מלת היא בסימן.

שם אמת ממון ויראה סימן. מאמרים דרבי שמואל בר נחמני אומר ר׳ יונתן. ואם גם לפי הנראה לעולם יראה דיין עצמו משורש ראה אם גם סובל משרש ירא כאילו חייב בכל זאת מליצה עומדת שהדיין צריך להיות איש אמת שונא ממון ובעל יראת ה׳ ע״ד הכתוב יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע ויש להגיה שנוטל ממון וכן הוא ברי״ף, רא״ש טור וש״ע אשר עי״ז לנכון מלת ממון בסימן

י ע״ב זמן נשיא צריך גדי סימן. ד׳ ת״ר אין מעברין את השנה אלא במזומנין. צריכה נשיא. היתה צריכה מפני הדרכים. לא מפני הגדיים.

יט ע״א חזר והלך וסיפר סימן. דברי ר׳ יוסי שחזר הדבר לישנו. התקין שלא תהא אשה מהלכת. שיהיו נשים מספרות.

שם ע״ב חנינא קרא יוחנן ואשתו אלעזר וגאולה שמואל בלימודו סימן. שמות ד׳ חכמים אשר בג׳ הראשונים גם מלה אחת מלשון הכתוב ובשמואל שגם המלמד כאילו ילדו.

כו ע״ב סימן דבר ועריות גנב. ג׳ דינים של ר׳ נחמן.

לב ע"א סימן חדפש תחת הדלית ריש כי מכון על ר' חנינא ר'בא ר' פפא ר' אשי.

לד ע"ב סימן משפט מענה מטה עיין הקדמה.

לח ע"ב שטה בסוף ארמי סימן המלות מג' מאמרים של ר' יהודה אמר רב וגם פה להעיר שלא לקח בסימן מלה ומהמאמר בשמו אדם ראשון צדוקי היה.

לט ע"ב סימן קרא וזכה באדוס על ר' יצחק ועיין בהגהות לש"ס.

מ ע"ב סימן פלט סייף התראה שכן ממון פלט שכן בסייף שכן צריכין התראה.

מח ע"א סימן כפה נפשי דחליצה נכיסא דאומנא צ"ל כ י ס או בכיסא ובעל המסמן לקח רק ג' הראשונים ועל האחרון: מיתבי כ פ ה. ת"ש כפש שבנאו. ת"ש החולב ק ב ר. ת"ש האומר ל א ו מ ן. והך ת"ש מקבר חדש. מותר המתים. היה אביו ואמו מזרקין הכיח או שנשמטו בדפוס כי דוחק לומר שכאן סימן מורכב ממלת נכיסא ראשי תיבות מן הת"ש קבר חדש הטיל בו נ'פל, והאותיות כי הן טעות הדפוס ונמחק הקו מהיו"ד אשר בצירוף ב' אותיות אלה מ' ותובב על הת"ש מותר המתים והסמך סוף האות מן כים והאלף על הת"ש מן א'ביו ואמו אשר ראוי לפי סדר הגמ' להקדים לאות סמך שסובב על מלת כיס בת"ש המאוחר. ואולי מלת נכיסא בטעות כאן ושייך לעמוד ב' על הך דת"ר הרוגי מלכות נ כ ס י ה ן למלך.

נז ע"א גשר סימן. גילוי עריות שפיכת דמים ברכת השם.

נח ע"ב מגביה עבדו שבת סימן. ומאמרים של ריש לקיש.

סא ע"ב סימן עבד ישתחוה למשיח. מאמרים של אביי.

עז עב סימן. קולס תרים סימנין בכותל. דינים של רבא.

עט ע"ב סימן בשרק. ג' מתרצים רב אבהו אמר שמואל, ריש לקיש', ר'בא אשר לפ"ז הקוף מיותר וצריך לומר ב"ש על אבהו אמר ש'מואל ר' רבא ק' ריש לקיש.

צ ע"ב צדק גם גשם קש סימן עיין הקדמה.

ק ע"ב סימן זירא רבא משרשיא חנינא עוזיא יצחק יפה יוחנן מרחם יהושע מקצר סימן מורכב משמות חכמים והוכן דרשותיהם ואשר בחר בעל המסמן דרך זר בל"ק לכוונה מיוחדת.

קו ע"ב סימן שלשה ראו וחלי וקראו. ומאמרים של יוחנן.

שם סימן גבור ורשע וצדיק איל ושופר. מלות הפסוקים אשר מפרש ר' יצחק ואשר בסימן מלה על מה שאמר מאי דכתיב גם אל יתצך לנצח וגם על מה שאמר מאי דכתיב יחתך ויסחך ועיין הגרסא בע"י.

שבועות

ח ע"א סימן ע"א יולדות ומצורע נזיר. על קושיות הגמ' איפה ולא מצאתי בשום סימן מלת וכו' כ"א פה ואם לפי שחסר מלת טמא הא גם לקמן דף ל"ז נזיר הוא טמא ויש למחוק מלת וכו'.

ל ע"ב סימן סניגרון בור גזלת מרמה. ד' דינים של ת"ר ויש בו מוסר דרך של עמי הארץ לפרש לאו דלא תגזול רק בלוקחי מחבירו בחוזק יד אבל לא מה שלוקח בערמה ומרמה דבר שאין שלו באמרו כל יגיעי לא ימצאו לי עון וכבר אמרו חז"ל רוב בגזל ובאמת תחלת דינו של אדם נשאת ונתת באמונה אשר לזאת אמר בעל המסמן סניגרון בור גזלת מרמה כי לבור זה ע"ה סניגרון גזלת מרמה פי' מורה היתר בגזלת מרמה ואמר שהוא מותר עד"ז לגזול.

לא ע"א סימן תלתא תלמיד ותלת בעלי חוב שמרטוט שומע ומטעים המנין תלתא ותלת אין מהעניינים המובאים בגמ' וכונת בעל המסמן תלתא תלמיד פי' ג' דינים המובאים תחלה הם מן תלמוד ותלת בעלי חוב פי' ג' אח"ז כוללים עניני דב"ח ואח"כ הדין שמרטוט, שומע ומטעים וגם פה דרך מיוחד לבעל המסמן.

לה ע"ב אברהם דלוטא לנבות בגבעת בנימין שלמה דניאל סימן. ענין שמות הקודש.

לז ע"א סימן אובא כותות דבעל הבית אומר נזירא. הדינים שנאמרו ב"ה ת"ש.

מא ע"ב סימן ראובן ושמעון דתנו הלכתא יוסי ופרע פלוני ופלוני עפלי שטראי בהימנותא נבי תרי המעשים שבאים אח"ז.

מכות

י ע"א סימן אשי ללמוד רבינא ללמד דברי ר"א כל האוהב ללמוד ורבינא כל האוהב ללמד ועיין רש"י שם.

יא ע"א סימני רבנן מהמני וספרי. הרואה יבין כי סובב על הפלוגתא דר"י עם רבנן ר' נחמי' ור"מ אם גם לבעל המסמן סבה מיוחדת שנתן פה סימן גם ידוע כללי המפורשים על המקוממות שנאמר שתם חד אמר אי הוא הראשון או האחרון בפרט איך במלת מהימני נכלל נחמי' אשר צ"ל שיש כאן טעות וגם מלת סימני ביו"ד אשר לא נמלא בשום מקום בלשון רבים רק במספר יחיד סימן ואפשר לפי שרצוף גם פה דבר מוסר לומר נכו שסימני דרבנן פירוש המעלות של ת"ח מהמני וספרי אשר יש לבאר כמובן על כמה דרכים לכן שנה בעל המסמן את דרכו וטעמו.

טז ע"א סימן גזל משכין ופיאה. קושי' הגמ' והא איכא.

יח ע"ב סימן כוזא. לא בעל המסמן מכון לזכר הדין של רגא"ר כ'הן שאכל מחטאת ואסם לפני זריקה כ"א לזכור שמתחלה שנו בשמו כהן חייב מן הפסוק ואכלו ואח"כ כשהקשה רבא מן הפסוק וכל בהמה באו לזאת כי אתמר תחת כהן חייב זר פטור אשר על זה הוראת הסימן כהן וזר אכל ואפשר שמלת ו' על הפסוק ו'אכלו שכהן חייב וזר פטור או על הפסוק וכל בהמה שהקשה רבא.

כב ע"א סימן שואלי שכ"ז. שמות חכמים המקשים ולחשוב כמי הוש'עיא חנ'ניא. אב'וה א'ביי אסי' רבינ'א ז'עירא.

כד סימן דמ"ש מ"ק ס"ק. ד'וד מ'זמור יש'עיהו מ'יכה ק' טעות ואם ואם היה כתוב פה אות צ"ל אחת מאותיות ישעיהו וסובב על מה שאמר חזר ישעיהו והעמידן על שתים עמוס' חבקוק'.

זבחים

ה ע"ב סימן הגש בשר. שמות החכמים יתבי רב ה'ונא ורב נ'חמן ויתיב רב ש'שת גביהו אשר לפ"ז הג' טעות וצ"ל נון שסובב על רב נ'חמן, גם שם באותו עמוד יתבי ר' נחמן ורב ששת ויתיב ר' אדא בר מתנא גביהו אשר לפ"ז הבית במלת ב'שר הוא טעות וצ"ל נו"ן ר' נ'חמן ר' ש'שת וגם הרי"ש הוא טעות וצ"ל דלי"ת כי סובב על רב אד'א בר מתנא אשר לפ"ז צ"ל הנ"ש נש"ר.

ז ע"ב חטאת על מי מכפר עלה לאחר דורון סימן. כמו בכ"מ הסימן מוקדם להענינים גם כאן להקדים הסימן בדף ז' ע"א קודם

הדינים של רבא, כי ג' מלות הראשונות חטאת על מי סובבות על ג' דינים הראשונים ומלות האחרות על שאר דינים.

ח ע"ב שלו קבאילן מוהר בלא בא סימן. שמות החכמים: אמר אבוה דשמואל. אמר אילעא אמר ר' יוחנן לזבח, ואות וי"ו דוחק שהכוונה על התי' אי הוי כתיב לשלמים וזבח בוי"ו ול"ל במקום וי"ו מן יוחנן או נו"ן שדרך בעל המסמן לכון על השם יוחנן אשר בשמו אמר ר' אילא, מתקיף לה ר' יעקב ב"ר ישמעאל בכללי ופרטי, אמר רב אבין דוחן קדשים הנאכלים ר' יוסי ברבי אבין אמר דוחן קדשים קלים ר' יצחק ב"ר שבריו אימא שחטיה לשם מעשר, מר זוטרא ברי דר' נחמן שדרכו גם להביא האב במקום בן או שהנו"ן טעות ול"ל ז"ן במקום נו"ן ושובב על מר זוטרא אבל עד"ז יחסר אות מ"ם בסמוך לכן הנכון יותר שהוא וי"ו והוא אות האחרון מן שבריו אב של ר' יצחק ועל דרך זה לקח בסימן אב ובן מר זוטרא ברי דר' נחמן, מתקיף לה ר' יימר ברי דר' הילל וממאי דבמותר וגם כאן מסמן על האב ובן אמר רבא אמר קרא מתקיף לה ר' אבין בכל. הלדי"ק בטעות ול"ל מ"ם ושובב על רב מ'כי הכי נמי מן להוציא ר' חנ'א בגדתאה, אי רבה בר אבוה ג"כ מסמן על האב ובן כן נ"ל אם גם הוא דוחק.

טז ע"ב ולא הותר ולא תותר אכילות וטומאה טומאה יחיד ויחיד לצבור סימן גם כאן מקום הסימן להקדים לפני הקושיות של רבא בר אהילאי כמו בכ"מ קודם הענינים.

מט ע"ב הקש וגזירה שוה קל וחומר סימן. על הנאמר בסמוך הקש אין חוזר ומלמד מהקש. מה שילמוד מג"ש. חוזר וללמד מקו ואופן לימודיהן עד דף נ"א.

סט ע"א קן חפן סימן ראשי וסופי המלות קדשים בחוץ חולין בפנים וחוץ' ועיין בהגהות לש"ס בשם בעל נ"ק ויש כאן מוסר כי קן לכל חפן.

מנחות

ב ע"ב סימן עולה מלק ומיצה חטאת העוף קדשי קדשים קדשים קלים כון על הקושיות שם ולקח מכל קוש' ב' תיבות וכפל

מלת עולה על עולה מלק ועל עולה שמילה דמה ועל שאר הענינים שהקשה עוד שם. לא לקח מלות בהסימן.

ה ע"ב סימן רקיח מר אדא לשישיה סימן זה צריך פי' לפי הנראה קובץ גם כאן על שמות חכמים המתרצים את הקושי' מה אם חשבת אשר עד"ז ר' ר"ב שאמר מה"ע תוכיח ק' ריש לקיש מפטם הקטרת ולפ"ז על מה כוונו האותיות י"ח ודוחק כי ק' סובב על ר' עקיבא דאמר ספיחין אסורין, י' על רב אשי, ח' על רב אחא שאמר לר"ע מני לפריך בפרט שתחסר המלה בסימן על ריש לקיש, גם דוחק שמלת רקיח הוא טעות וצ"ל תוכיח ומקום הסימן לפני התירוץ. מר ברי דרבינא אשר מלת מר על מר ברי דרבינא, אדא על התי' של רב אדא בר אבא לשישיה אשר צ"ל שישא על רב שישא ברי דרב אידי, או שי הראשון על רב שישא שי השני על רב אשי שאמר משום דאיכא למימר מעיקרא דדיכא פרכא ותחת ה' במלת לשישיה צ"ל ח' וסובב על רב אחא על כל פנים צריך סימן הזה פי' ותיקון.

יט ע"א סימן כתן יקמל. ענייני הקושיות כזיר תודה מלורע י"והכ קרבנות מנחה לחם הפנים.

כ ע"א אשבן טמא סימן. אחרים אשים בחוץ כותר עומאה מעילה. ועל האל"ף עיין שם בתוס' בשם הר"ת ומה שכתבתי בהקדמה.

מב ע"ב סימן כגשם גילה שבלילתא מ"י רגליה וכף אות הראשון אין אין שייכות בענין והוא רק לשון הנביא ויבא כגשם לנו (הושע ו' ג').

נה ע"ב נחשון ושחט עוף בפסח סימן. הדרשות מאותו.

סה ע"ב של ר' אליעזר סופר ר' יהושע מוכה ר' ישמעאל מעמר רבי יהודה למטה סימן. הדרשות שם.

סח ע"ב סדר הכנה גל פיל סימן צ"ל הכלה גללי וסובב על האיבעיות של רמי ברחמא ואם גם בתוכם איבעי מרבא ולבסוף עוד משאר אמוראים לא נחית אלא לסמן האיבעיות של רמב"ח.

פ ע"ב סימן למורים מדת עלה שים שכן דדמ"ח דאי חלב מותר תמורה בחוץ חזקיה הפרים חטאת לאחר יותר עיין הקדמה כי רק באיזה סימנים העיר בעל הגהות לש"ס אשר בתוכם במקום הזה עיין בלד הש"ס ולדעתי לפי שכתבתי שלפעמים סימן מורכב משמות החכמים וגם מתוכן דבריהם אשר עד"ז

יש כאן ערבוב והיפוך המלות ומשגיאות המדפיס ובעל המסמן כיון על הקושיות שיש א) למדין לפני רבי וליתא לחם וליתא אי הכי. ב) וליתא בהמה ולחם וליתא אי הכי ג) אמר רב לוי לרבי וליתא בהמה ולחם ד) יתיב ר' יצחק ה) רב עילא חלש וכו' אם איתא לדרב יוחנן ו) מתקיף רב פפא אם איתא לדחזקיה ז) אמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב יוחנן ח) רבינא איקלע למדהוריא וליתי בהמה ומעתה על חכמים אלו ותוכן דבריהם סובב הסימן למורין צ"ל למדין. מדת תוכן הקושי' ליתי לחם ליתי בהמה ולחם ובראשי א' ד'קיימי ת'ודה והמ"ש על הקושי' אי דקיימי תמ'ורה רק להמנעת ב' אותיות תי"ו דומות לקח המ"ש מן תמורה או שהוא סוף האות מן לחם' עלה חלש חוץ ג' מלות אלו בהסימן שייכות יחד וסובבות על המאמר ר' ע'ילא ח'לש ויתבי וקאמרי אם איתא לדר"י דאמר א'ון וכו' ומלת על על השם ע י ל א וכן על הפעל על לגביה.. שיש חזקיה שייכים יחד וסובבים על ומתקיף רב פ'פא אם איתא לדחזק'יה שכן כון על ר' יצחק בר ש'מואל בר מרתא קמי' דרב נחמן אשר הסי"ן על שמואל ובמקום הבי"ת צ"ל מ"ם וסובב על מ'רתא והנו"ן הוא מן נ'חמן ואו דהבי"ת שייך לקמן למלת דאי אשר צ"ל בדאי פי' ב'ריה דרב אידי או שסובב על מה דאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא לדרב נחמן אשר הסי"ן של רב אש'י ר' כ'הנא ור' נחמן אשר עד"ז לכוון שכן דמ"א דאי סובבים על הך דיתיב ר' יצחק ויש כאן טעות וצ"ל כמו לעיל ולעשות סימן לקח האותיות כפשוטו ד'קיימי ת'מורה ד'קיימי ת'ורה וצ"ל דמלת מדת אשר לקח כאן הדלי"ת מן תוד'ה ובמקום דאי צ"ל ואי בוי"ו ובכי הב'א' המפואר מו"ה נחום נ"י אמר דצ"ל לחמה ואי אשר הוא לשון הגמ' להמה ואי ובשביל שלקח לעיל רק ראשי התיבות נקט כאן המלות שלמות. חלש באחרתי. מותר תמורה על הך דקאמר רבי ללוי מותר דתודה ותמורה וכי מפרישין תחלה למותרות. בחוץ פירשתי וגם חזקיה. הפרש חטאת על הך דקאמר רב אשי לרב כהנא אם איתא הפרש חטאת לאחר יותר או כמ"ש המגיה לש"ס והנכון שכון על מה

שהקשה ליתי בהמה אחריתי וכו' ואידך להוי ומשני הגמ' התורה אמרה אשר לא תדור ומלת יותר מן האותיות של הפסוק תדור אשר תחת היו"ד ד' ומלת לאחר הוא קושית הגמ' תהוי לאחריות ומלת יותד אשר כמו שאמרנו תדור הוא תי' הגמ' ועל כל פנים סימן הזה מן הקשים לבדיקה וצריך תיקון וביאור.

פז ע"ב סימן חלי חביתי שלחן. ג' ענינים אשר בעי רמי בר חמא מר' חסדא.

צט ע"א סימן בעל סרח ושכח מאמרים של ריש לקיש ויש בסימן זה תוכחה ע"י ביטול תורה סרח אח"כ ילבוץ שכח.

קז ע"א סימן יחיד בגלל לבונה בלג מקמן אופני הספיקות.

שם ע"ב סימן עלים זהב יין עולה תודה שור עיין הקדמה כי רק פה מלאתי סימן למשנה ולא בשום משנה אחרת בש"ס ובעל המגיה לש"ס כתב סימן לראש המשניות אשר בכולן הרי עלי, ולפי מה שכתבתי בחיבור מבוא המשנה הטעם על המשניות אשר לפעמים ארוכות ולפעמים קצרות וגם שבמשניות אשר לפנינו בש"ס בבלי אין כן בש"ס ירושלמי וגם לפעמים שונות כמו בסדרי משניות עם הברטנורה ובפי' המשניות להרמב"ם אשר עד"ז היתה כאן רק משנה אחת אשר בה היו כל דינים אלו באומר הרי עלי אשר עד"ז אין להקשות למה לא נתן הסימן מיד במשנה הראשונה שמתחלת ג"כ בהרי עלי עשרון.

שם סימן קמץ ש"ע לדעתי במקום המ"ם במלת הסימן קמץ צ"ל כ"ז אשר בנקל ב' אותיות אלו מחוברות ע"י טעות המדפיסים לאות מ' וסימן הזה סובב על שמות המתרצים חזקיה יוח'נן ז'עירי פ'דא ש'מואל אושע'יא אשר לפ"ז צ"ל ק כ ז פ ש ע בסימן ולולא כן בכל הדחוקים שבסימן זה יהיה ראשי תיבות ותוכן תירוציהם יחסר עכ"פ אות אחת מהסימן.

בכורות

ל ע"ב סימן חבר תלמיד תכלת מכס חזר גבאי בעצמו עניני דתנו רבנן.

חולין

ד ע"א סימן מכנים איזמל בזכרים. עיין תוס' שם ד"ה ומכנים ומש"כ בהקדמה.

ה ע"ב סימן נקלף שמות חכמים יוחנ'ן יעק'ב ל'וי בר קפ'רא כי דוחק לומר שסובב על ד' מקומות במס' חולין שמצאנו בר קפרא, פה, דף כ"ו תני בר קפרא, מ"ח מוח ל"ח כל איסורין שבתורה במאה אסר לפ"ז נ' נ'מנו, ק' כל איסורין שבתורה במאה ולקח הסכום מאה באות ק' כמו שמצאנו תחת השיעורין מאה ששים גם באותיות ק' ש', ל' הטיל בעוף לעוף. פ' מוח אסר שם פולין מלבד שצריך עד"ז נקלף נראה יותר שסובב על שמות החכמים.

יא ע"א סימן זמן שבח מכנש. ראשי תיבות מן החכמים שהוכיחו רוב מן התורה אלעז'ר מ'ר ברי דרבינא ר' נ'חמן רב ש'שת ברי דרב אידי. רב'ה בר רב שילא ר' אח'א בר יעקב ר' מ'רי ר' כ'הנא רבינ'א רב אשי וגם בסימן הזה יש קצת רמז סוף הכבוד לבא.

יט ע"ב סימן כבד. רבי אב'א ר' כ'הנא ר' יהודה אסר לפ"ז ל"ל בכ"ד בי"ת כ"ף דל"ת.

כז ע"א כמ"ש סימן. רב כ'הנא ר' יימר ר' ישמעאל שהביאו פסוקים על שחיטה מן הצואר. ולא הביא אות על ר' חייא שאמר שמ"ה מן וערכו וכן דרשות אחרות.

שם ע"ב סימן נתנבל דם במליקה. מלות העניינים מן הקושיות על הדין דאין שחיטה לעוף מה"ת.

כח סימן שחט חלאין גרגרת פגימה דהטאת העוף. הדינים שמובאים שם בת"ש.

שם ע"ב סימן חלי קטינא גרגרת פגימה. ג' מלות מהעניינים בת"ש וקטינא שם החכם שאמר ת"ש והניח מלת הענין ולקח שם המקשן.

כט ע"א הכש פשח סימן. ראשי תיבות של בעלי המתרצים ר' הו'שעי' ר' כ'הנא ר' ש'ימי בר אשי ר' פ'פא ר' אש'י אשר צריך פירוש

על זה סובב האות האחרון ח' בסימן. ולפי הנראה סובב על ר' שמעון בן לקיש שסובר רישא בחולין וסיפא בקדשים ולפי שהביא ומקדם אות ש"ן על רב אשי לכן לא לקח כאן הש"ן מן ר' שמעון ומביא החית ממלת קרלו ומירק אחר או צ"ל ת"ו במקום ח"ת וסובב על מלת תמיד שם אשר עד"ז היא סימן מורכב. ואפשר לפי דרך בעל המסמן להביא האב במקום בן השייך בפרט כאן לפי שלקח הש"ן מן רב אשי צ"ל לפ"ז במקום ח"ת למ"ד או קו"ף שדרכו להביא מן לקיש ודוחק שהח"ת סובב על חולין ברישא.

מ ע"ב כעץ סימן. רב נחמן ר' עמרם רב יצחק.

מג הלכות חבר כזית מרה וקורקבן סימן. עניים של ריב"י אמר ר' יוחנן.

שם ע"ב דרס חתיכות בסכין טמאה סימן. ענייני הקושיות על עולה.

מו ע"ב אהיכא סומקא דיבש גילדי סימן. הדינים של רבא ומטעם שרבינא חולק על רבא שמחלק בין האדימה ונקלתה לכולה ובפרט שהדין אדום בריאה כבר נתחדש מר' נתן עיי"ש בתוס' וראשונים לכן לא מרמז בעל המסמן על הך דין המוקדם ראיה שהאדימה והא דלא מרמז גם על השאר דינים של רבא בדיני ריאה שלא היה בהם מקום לטעות ושכחה.

קב ע"א סימן שמואל שילא שיזי. לפי דרך בעל המסמן לפעמים להביא האב במקום בן ובפרט כאן שהאבות רבה דומין וגם שם רבא יש לטעות עם רבה.

קיג ע"א סימן בשרא דמנח בפקותא. ג דינים של שמואל: אין הבשר יוצא. אין מניחין בשר מליח. הסובר ומפרקתה אשר צ"ל במקום כפקותא ומפרקתה כי דוחק לומר שכונת כפקותא שנפיק דם ויוצא אח"כ ע"י מלח אשר הוא נגד האיבעי' של הגמ' או דילמא לדידי כמי אסור, אשר כן הוא לפסק הלכה לכן יש לתקן כמו שאמרנו.

קיד ע"ב סימן שבת חורש וכלאי זרעים אותו ואת בנו ושילוח הקן. ענייני קושי' הגמ' וצ"ל חורש בר"ש.

במסכת ערכין ותמורה לא נמצא סימן.

כריתות

כו ע"א סימן יולדות מצורע נזיר סוטה בעגלה. תוכן הקושיות שם דתהוי יו"הכ מכפר.

שם סימן גגג ששלן עיין רש"י שימן שמותם עיין ערוכין ע"ז לשה"ר שפיכות דמים שבועת שוא גלוי עריות גסות הרוח גזל צרות עין ואם גם דרך בעל המסמן באותיות דומות לקחת אות אחר מהמלה בסימן כאן יוצא מדרכו ולפי סדר המלות גם האותיות צריכות מהופך בסימן.

במסכת מעילה ותמיד לא נמצא סימן.

נדה

ג ע"ב שולים בדוקין מכוסין בזוית סימן. ומקומות שב"ש וב"ה מודים ופליגי חזקיה ור' יוחנן.

סו ע"א תבעוה כתר בחמין לטבול במים ע"ג כמל סימן. מלות הדינים שאמר רבא שם ועל הך דקאמר אמימר בשם רבא לא תחוף אלא בחמין ועל הדין שאמר ר' שמואל בר' יצחק חוץ מכמל עיין תוס' ד"ה אשה בשם הר"ת. ולפי הגמ' להקדים בסימן קומטים ואח"כ לטבול ועיין בה"ג דף ס"ד ע"ב תבעו כתר וחמין למדה לטבול על גבי כלים סימן.

תיקונים והשמטות

צד 1 שורה 8 תחת פרט קרא בפרט.
„ — „ 9 „ ק"ו „ כ"ו
„ 3 „ 2 „ Pecuna „ Pecunia
„ 5 „ 30 „ הובא „ הובאו
„ 6 „ 17 „ ספרי „ ספרי
„ — בהגהה 7 „ דכא „ דלא
„ 7 שורה 32 אחר מלת י"ב) יש להוסיף: „ועיין ירושלמי שקלים פ"ד ה"ג מגיהי ספר העזרה שהיו נוטלין שכרם מתרומת הלשכה וכן במשנה מ"ק פ"ג אין מגיהין אפי' בספר העזרה וברש"י וירושלמי סנהדרין פ"ב כותב לו ס"ת ומגיהין אותו מס"ת של כהנים כי באורך הזמן נפלו גם בו טעיות ופי' מגיהין מתקנין כיון שהוגה כבר ורק תיקון צריך."
צד 8 שורה 25 תחת ר"ה קרא י"ה
„ 9 „ 1 „ מהרן „ מהרין
„ 10 „ 18 אחר מלת אשמכתא יש להוסיף: „רק באיזה מקומות ע"ד שהבאנו והערו ע"ז המפורשים לרוב, ולפעמים גם מפורשי הש"ס לא ירדו לכוונת הגמ' בענין דרשות מפסוקים, עיין ירושלמי פסחים פ"ד על המשנה הל' ו' הלילה (ליל י"ד ניסן לענין עשיית מלאכה) ב"ש אוסרין וכו' הא יום אסור רבי אלעזר בשם רבי הושעיה יום פסח היא לד' ע"כ. וכתב המפרש דכתיב זבח פסח הוא לה' יקרא יתירא הוא אלא לומר לך יום שאתה זובח הוא יהיה לד' והיינו כולא יומא, אשר פי' זה דחוק כי בפסוק הזה לא נזכר מלת יום להוציא לילה, רק באמת כונת ירושלמי על הפסוק ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לד' פנחס כ"ח ט"ז אשר מפורש כי ביום י"ד פסח לד' פי' יום שאתה זובח הוא יהי לד' והיינו כולא יומא לענין עשיית מלאכה. וכן בבבלי פסחים קט"ז ע"א אמרו על הלל שהי' כורך וכו' שנאמר על מצות ומררים יאכלוהו אשר לפי הגיון בגל ש"ס במדבר ט ולא הביא הפסוק מוקדם שמות יב ח ומצות על מררים יאכלוהו, ואם גם שמצאנו לפעמים פסוק מאוחר תחת מוקדם עד"מ חולין קל"ט ע"ב מצא קן בראש וכו' והאדמה על ראשו אשר בגיון הש"ס שמואל ב ט"ו ולא מהפסוק המוקדם והאדמה על ראשון שמואל א' ד' יב' הוא באמת ע"ד זרות ועיין נוב"י מה"ת א"ח תשובה פח, קלח, קלט. והנה ברשב"ם כתב מדלא כתיב יאכלו אותו, ואכן ידענא דאפסח קאי דכתב לעיל ואכלו את הבשר שמבואר דבאמת לפי דבריו סובב על הפסוק שמות י"ב אשר ראש הפסוק ואכלו את הבשר משא"כ במדבר ט' אשר מלבד יהי טעות בגיון הפסוק בש"ס גם הנוסחא מן ההגדה כן עשה הלל וכו' לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים תהיה מסובבת דל"ל ומצות על מררים יאכלוהו, רק באמת לעין הלומד יובן כי הנוסחא נכונה וגם ליון הפסוק בש"ס טוב וגם הפסוק על מצות

ומררים במדבר ט נראה ללמד הלכה זאת יותר כינו מן הפסוק שמות יב וכן משמעות כל המפורשים ודברי רשב"ם ל"ע ועיין פסחים ק"כ אמר רבא וכו' מ"ם מרור דכתיב על מצות אשר ג"כ מן הפסוק במדבר ט ועיין רא"ש, וברב אלפס דפוס פ"ב הפסוק ומצה על מרורים מן הפסוק שמות יב. וכן בש"ס זבחים ל"ו ע"א מ"ט דר"י אמר ר' אליעזר תרי קראי כתיבי בנותר כתוב אחד לא תותירו ממנו עד בקר וכתוב אחד אומר לא ינית עיי"ש ברש"י חד בפסח וחד בתורה, ובתוס' שם האיך ילפינן שאר נותר מפסח אשר באמת הך פסוק לא תותירו ממנו עד בוקר ג"כ בזבח פ' אמור כב ל ורק בטעות נרשם בש"ס שמות יב' הסובב על פסח וצ"ל ויקרא כ"ב וע"ז לנכון מה שאמרו שם ליתא קרא לא תותירו מאי לא ינית, וכן הוא ברמב"ם בפי"ה מה פסולי המוקדשין הלכה ט' אסור להותיר מבשר הקדשים לאחר זמן אכילתן שנאמר בקרבן תודה לא תותירו ממנו עד בקר וה"ה לשאר קדשים אשר המקור כמו שכתב הכ"מ בת"כ פ לו. ולדעתי מש"כ שם הרמב"ם בהלכה ז והמותיר אין לוקה שהרי הכתוב נתקו לעשה שנאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו אשר לפי הכ"מ ותל"ת סובב על הפסוק פ' בא טעות כי איך ילפינן שאר נותר מן קרבן פסח כקושי' תוס' וצריך להגיה שנאמר והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף ויקרא ז' יז' וכן הוא ברמב"ם כ' יט מה' פסולי המוקדשין הלכה א הנותר מצות עשה לשורפו שנאמר והנותר מבשר הזבח ועיין סמ"ג וספר החינוך ואין להאריך:

לד 10	שורה	19	תחת	אדעתי	קרא	אדעתיה
" 11	"	3	"	עירוך	"	ארוך
" 12	"	23	"	כמהסורה	"	כהמסורה
" 14	"	7	"	הלמידים	"	תלמידים
" 16	"	22	"	ומלאלה	"	ומלאכה